

Viatge del primer periodista català a Andorra

*La revolució d'Andorra vista per Valentí Almirall per al
"Diari Català"*

Josep M. Figueres

RESUM: L'aportació dels articles periodístics del periodista i polític català Valentí Almirall, les opinions i la visió d'Andorra de les darreries del segle XIX són el nucli de l'article, en què es contextualitza la figura d'Almirall.

Nota sobre l'edició

Els quaranta-quatre textos que apleguem procedeixen del *Diari Català*, menys dos que van ser publicats, el primer a la prestigiosa revista *La Il·lustració Catalana* i el segon al *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*. L'única signatura que trobem en tots aquests textos, ultra la d'anònims corresponsals, és la de Valentí Almirall. També hi incloem altres documents publicats al *Diari Català*, com una carta col·lectiva d'un grup de liberals de la Seu o el comunicat que engega el procés conflictiu, l'anomenada *qüestió d'Andorra*. Els textos del corresposal estan inclosos dins la secció "Catalunya"; les sèries d'Almirall, a la "Secció de Fondo", i les notes breus, en la miscel·lània de notícies i comentaris de tot tipus que el periòdic incloïa. A final del XIX la premsa no tenia tan marcades les seccions fixes com en l'actualitat. Dins de la sèrie del 1881 sovint vénen com a notes de la delegació que té el periòdic a Lleida i com una més de les informacions d'aquestes comarques. No hi ha, per tant, uns criteris clars. Només que la matèria periodísticament és important i bona prova en són els diversos editorials que hi dedica el periòdic a través del seu director, que àdhuc hi viatja, el primer, i únic, director d'un periòdic barcelonès que va fins a Andorra amb objectius periodístics i el primer, lògicament, periodista de Barcelona que ho fa.

Hem ordenat els articles cronològicament i segons el mateix ordre amb què apareixen al *Diari Català* amb l'excepció dels dos publicats fora del mateix diari, per facilitar la lectura dels esdeveniments. L'edició es presenta en facsímil i el que perd en facilitat de lectura ho guanya en frescor i vivesa, en ser els mateixos mots que usà el corresposal o el mateix Almirall.

La utilització del facsímil ens estalvia més comentaris i volem manifestar només el nostre agraïment a les diverses biblioteques en les quals hem consultat les col·leccions del *Diari Català*: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (IMH), Biblioteca Arús i Biblioteca Nacional de Catalunya.

Presentació

El 1880 la societat andorrana manté un esquematisme tradicional en les seves relacions de producció, diversos elements la configuren com un grup gairebé aïllat amb conflictes de caràcter social –manca de comerç, situació dels cabalers abocats a l'emigració...– i polític –canvis als estats veïns i situació de manteniment al Principat, divisions ideològiques motivades per les profundes transformacions d'Espanya i França...–, derivats de l'economia gairebé de subsistència de les sis mil persones que habiten les Valls. Es configura, doncs, un marc en el qual només cal la presentació d'una proposta, externa i privada, de modernització –ensenyament, comunicacions, treball...– a través de l'obertura de casinos, hotels, etcètera, perquè esclatin aquestes tensions.

L'existència d'una monografia recent, *La revolució del 1881 dins el conjunt d'estudis. L'Andorra del segle XIX*, editada precisament pel Govern andorrà el 1988, ens estalvia de fer cap comentari en aquest aspecte de l'evolució lineal del conflicte en el qual participen tots els estaments relacionats amb Andorra. Ens limitem a aportar una crònica, preciosa tanmateix per la seva extensió a diferència dels altres periòdics barcelonins, que es fixen només en els aspectes més esclatants del conflicte. El conjunt de textos que publica el *Diari Català*, el diari barceloní més progressista i avançat del moment, alhora laic i urbà, partidari de la modernització i hostil al tradicionalisme i el clericalisme, a través del conjunt de les cròniques del corresponsal de la Seu d'Urgell, del corresponsal de Sant Julià de Lòria –segurament no és andorrà, fixem-nos en els temps verbals–, de les notes i editorials diversos de la redacció, de les gasetilles de la redacció establerta a Lleida el 1881 i dels comentaris de Valentí Almirall, director del *Diari Català* que viatja a Andorra per conèixer amb detall el procés de transformació que s'hi produeix, configuren un retaule on s'intenta, en la mesura de la capacitat d'anàlisi de l'època, penetrar en les fondes motivacions de les mutacions que viu la societat andorrana.

El 1881 significarà un punt d'inflexió en la història contemporània d'Andorra. Personalment qualificaríem els esdeveniments d'aquest any de revolta, més que de revolució, però en fer fortuna el darrer terme el mantenim amb reticències conceptuais. En tot cas, si bé els objectius a curt termini no són assumits, sí que ho seran en el que significarà com a inici del profund canvi que viurà Andorra en el decurs d'aquest segle. No és casual que França parli d'oferir una carretera i altres avantatges, contrarestant-ho a l'escàs poder material del bisbe de la Seu, que s'haurà de suportar en el poder politicomilitar de Madrid, quan els conflictes esclatin i no abans. El 1881 serà el punt d'arrencada de la modernització andorrana; Almirall parla de la república muntanyenca, com de Suïssa, que coneix molt bé, i la situa com a mirall. La companyia que aspira a tenir la concessió del Consell es fixa en Mònaco, on el joc i la internacionalització de l'economia l'han esperonat en el camí del progrés material.

Les portes del *Diari Català* s'obren de grat a tot el que signifiquin aires de modernització per a Andorra. Així des d'andorrans residents a Lleida com Pere Bons o els liberals de la Seu tenen les columnes del periòdic a la seva disposició. La poca simpatia

que el *Diari Català* té per al bisbat amb poders a Andorra, com per a la resta de la jerarquia eclesiàstica, al costat de l'esperit de modernització dels revolucionaris, dels innovadors andorrans, farà que es miri amb una perspectiva d'adhesió tot el procés de canvi. Hi contribuirà el fet de la catalanitat del Principat, amb la qual cosa no es jugarà només en una òptica de caràcter ideològic o polític, sinó que el periòdic hi participa amb la mateixa intensitat que contempla el ferrocarril per les comarques lleidatanes, participa en les reunions de Tremp o Balaguer.

Com a factors adversos per a una política d'afinitat entre el *Diari Català* i Andorra, hi trobarem el sentit de pervivències de lleis, costums i tradicions feudals tan reticents a Almirall que les critica profundament, com en el famós article "L'aristocràcia d'esperdenya", on maldà contra l'hereu de l'alta muntanya, considerat com a factor de regressió social. Quan hi hagi des de dins de la societat andorrana un procés de canvi, no serà estrany que el *Diari Català*, creat per republicans, liberals, laics... i també escriptors, advocats, polítics... catalanistes allunyats de la poesia tradicional dels Jocs Florals –tot i que algun redactor, com Conrad Roure, hi participi–, miri amb simpatia aquest procés i no s'espanti del que signifiquen els canvis socials, atès que ells han viscut el sexenni ocupant càrrecs i participant en el combat polític republicà i federal. Per situar el paper del periòdic indicarem només un exemple. Fem referència al joc i el tractament periodístic que té. Ho considerem ben il·lustratiu d'aquesta posició que no té res de contradictòria o paradoxal entre el pensament del director i el comportament del diari. Vegem-ho. Valentí Almirall és enemic declarat, i constant, del joc. Creu que és un endarreriment i que cal estudiar i treballar. Així, ras i curt, res de pensar en atzars sinó en l'esforç i la voluntat. Ho detectem en nombrosos textos crítics al llarg de la seva producció periodística anterior, com ara el periòdic anterior seu *El Estado Catalán*. En dirigir el *Diari Català*, on no ha de retre comptes a ningú atès que n'és el propietari, es distancia de les seves pròpies opinions atenent la presència d'altres elements superiors en escena com puguin ser la fórmula perquè Andorra surti de l'endarreriment per la manca de matèries primeres o indústria de transformació. El *Diari Català*, tot i ser-ne enemic, doncs, publica regularment els resultats de les rifes i sorteigs més populars, com els de la Rifa dels Empedrats. El mateix podríem dir de les curses de bous, que el diari anuncia a la secció d'espectacles i en la secció pertinent en fa regularment la crítica especialitzada i, simultàniament, en notes breus o en articles d'opinió apareix la carregada en profunditat contra aquest espectacle que és considerat cruel i endarrerit.

És en aquesta línia de respecte que cal situar la crònica del corresponsal de la Seu, que parla elogiosament del joc com a motor en l'evolució que ha de viure Andorra. El diari¹ no s'està, però, d'indicar, en nota a peu de pàgina dins la crònica, i serà una de

1. Vegeu FIGUERES, JOSEP M. *El primer diari en llengua catalana: Diari Català (1879-1881)*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999.

les dues úniques vegades que el periòdic ho farà, la posició contrària davant les opinions del corresponsal. Tanmateix la crònica surt publicada.

En conjunt, la voluntat andorrana de modernització, potser seria millor dir de treball i comunicacions, al costat dels interessos dels sectors benestants oposats majoritàriament al sentiment popular de rebel·lió farà que el periòdic sigui una bona pantalla d'estudi dels esdeveniments que es produeixen l'hivern del 1880 fins a la primavera de l'any següent; el diari desapareix el juny del 1881. Tanmateix seria útil veure el tractament que en fa la premsa francesa, influenciada per la companyia que aspira a la concessió dels privilegis del casino famós, o la premsa conservadora barcelonina, per veure quina posició pren, i disposaríem aleshores d'un conjunt d'opinions que ens situarien el conjunt dels fets en la projecció internacional de l'esdeveniment a través de les coordenades de la recepció periodística. En l'aportació del *Diari Català* a la divulgació de la revolució andorrana del 1881 trobem un periòdic combatiu i avançat que s'ha caracteritzat per la defensa del proteccionisme econòmic, la divulgació de la ciència i el progrés, etc., que no es mira amb ulls sensacionalistes el fet de la revolta com ho fan altres col·legues seus barcelonins sinó que aspira a comprendre-la. Per això el viatge d'Almirall i el tractament, que es caracteritza per una claredat conceptual rellevant, un estil incisiu i directe, una forma estricta d'anar al fons i a les arrels despullant-se de retòriques i descripcions o interpretacions i fent una obra caracteritzada per una prosa moderna.

Valentí Almirall i Andorra

Valentí Almirall, polític, periodista, assagista i alhora fundador del *Diari Català*, és una personalitat molt especial en el seu context. Domina les principals llengües europees, té una curiositat innata, aplica la crítica sistemàtica en la visió de la realitat, en el marc del periodisme, per tant, disposarà d'uns mètodes periodístics més avançats, com pugui ser el realisme en contraposició a l'idealisme i al subjectivisme dominant. També és important constatar el llenguatge: directe i modern en contraposició al barroc de les construccions enfarfegades que prevalien aleshores. En conjunt, aquests trets i la seva forta personalitat motivaran que qualsevol fet singular li atregui l'atenció.

Era evident que li interessava conèixer una part de la Catalunya de cultura, llengua o història, de lligams és obvi que n'hi ha, i veure com era Andorra. Era evident que un home amb recursos i temps i voluntat, que viatja per curiositat a veure l'Etna en erupció o a Suïssa per conèixer el seu sistema, tan vàlid encara per resoldre l'articulació de l'Espanya en seculars problemes d'estructuració, no tenia por ni preocupació per viatjar, amb la qual cosa va esdevenir el primer periodista que va a Andorra. L'oportunitat de visitar Andorra, i a final de segle passat no era habitual com avui aquest coneixement directe per l'absència de comunicacions regulars, la manca d'hàbit en els desplaçaments i dificultats laborals, no existien les vacances. Almirall no tenia cap d'aquests problemes, era ric i solter, curiós i culte, dinàmic i autoritari, per tant només li faltava l'oportunitat, i aquesta se li presentà arran d'un fenomen geològic a la ciutat de moda a Catalunya en la fenomenologia dels successos: Puigcerdós, una ciutat que

desperta una natural curiositat popular. Indiquem només que es publica un dels primers reculls de fotografies catalans arran precisament dels successos d'aquesta vila. El director del *Diari Català* viatja així a Puigcerdós, el poble que s'ensorra i que és notícia, com les inundacions de Múrcia, l'assassinat del tsar de Rússia o els descobriments de la llum elèctrica d'Edison. Andorra és, però, també, actualitat, i Almirall hi va. Serà l'únic periodista que hi anirà, com també fou l'únic que va, el 1880, a Sicília a contemplar l'erupció de l'Etna. També serà l'únic que s'hi trobarà quan tinguin lloc els importants esdeveniments del 1881. Hi viatja al marge de la seva actuació política i en el cas d'Andorra no es manifesta com a tal. Serà un simple espectador; un analista, però que prendrà notes i les divulgarà en importants plataformes periodístiques. En els seus escrits "La qüestió d'Andorra" i "Una excursió a Andorra" sovintegen les expressions ben clares tot indicant que no pot ni vol intervenir, que tant se li'n dóna, etc. Vol ser un simple espectador, d'excepció tanmateix, però al cap i a la fi espectador.

Trobant-s'hi, i la seva prosa ens ho explicita clarament, hi participa d'una forma nítida i el *Diari Català* se'n farà un ressò important, projectarà els seus escrits amb relleu especial i en un marc principal en la seva inserció: les pàgines centrals on van els articles de fons, editorials com la "Secció de Fondo", etc.

És un, potser el primer, polític professional català. Gràcies a la seva fortuna personal disposa de llibertat de moviments i d'independència ideològica, i un dels seus vesants de difusor de l'ideari federalista, republicà i catalanista el fa esdevenir periodista, com també –i faceta poc coneguda–, novel·lista, amb dues novel·les d'argumentació política que, dit de passada, són poc reeixides en l'aspecte formal i no tingueren el favor del públic. La vocació periodística d'Almirall la podem trobar en la seva curiositat per viatjar a Sicília per veure l'erupció de l'Etna; que un volcà esclati és un fenomen geològic impressionant, i un home vitalista com l'autor de *Lo Catalanisme* no s'ho podia deixar perdre. El conjunt d'escrits, de reportatges sobre l'erupció de l'Etna ens mostren un estil vigorós i dinàmic, punyent i observador, més fixat en les persones i les causes profundes que no en ambients naturals o aspectes estètics.

En el cas d'Andorra, hi havia molts elements que l'encuriosien, des de la singular supervivència d'un codi medieval en mig de la tradició muntanyenca fins a la situació d'independència d'una comunitat catalana en llengua, costums, etc. La temptació també fou forta per veure qui podia més en aquesta conjuntura: els potents estats centralistes veïns o la vall pirinenca amb sobirania pròpia. També les situacions de lluita entre carlins i liberals, els tòpics entre la muntanya hostil a la llibertat i la ciutat focus de progrés. Per tant, davant el repte estava escrit que Almirall sucumbiria i Andorra, tot i les dificultats del viatge, l'esperava. Només si l'obstacle del temps fos molt, a causa de les fortes pluges que es preveïen, deixaria, diu, d'anar-hi. Tot i el regust, però, de viatge exòtic per indrets tropicals, en esmentar les pluges com a impediment per arribar-hi, cal que ens fixem en un detall del periòdic, que no hem de confondre amb el seu pensament, tot i que n'era el fundador, director, propietari, etc., quan el 24-XII-1880 s'inclou una nota d'Andorra al costat d'un altra de Tarragona i dins l'epígraf ben eloqüent de Catalunya, i ja se sap que els titulars de secció dels

diaris volen dir moltes coses: si els diaris d'avui a l'Estat espanyol donen la informació dels atemptats de l'organització armada basca dins de "Política" no és el mateix que si ho posen, que no ho fan, a "Successos", per desesperació dels assessors de premsa del ministeri d'Interior que entren en contradicció.

Detalls que els andorrans filen prim mentre de les terres de baix el Valira hi havia una opinió difosa que en parlar una mateixa llengua s'era del mateix país, sense penetrar en la sobirania, la qual era una altra cosa, potser matèria de juristes. El 1880 es podia escriure amb lleugeresa, Almirall no ho pensa, tot i que en alguna avinentesa qualifica de catalana la "república" que visita. En tot cas, és una apreciació social i lingüística més que política. No diria mai d'Argentina o Mèxic que són una república espanyola, per exemple. La sensibilitat que té Almirall per Andorra fa, doncs, que emprengui el viatge i deixi el singular testimoniatge de la seva experiència. Com també ho efectua per Suïssa, país que també visità per conèixer-ne el particular funcionament polític i del qual publicà el singular llibre *La Confederación Suiza y la Unión Americana. Estudio político comparativo*,² així com diversos articles al *Diari Català*, *La Veu del Centre Català*, etc. Els resultats escrits del viatge a l'Etna són una de les primeres mostres del reportatge modern en el periodisme català, atès que són cròniques en prosa àgil i descriptiva sense ser exclusivament anotacions literàries. Són, doncs, precursors del periodisme contemporani i les hem antologat.³

Almirall vol ser incisiu i directe en els textos de caràcter polític i ideològic; per exemple la "Resposta al Discurs de Núñez de Arce" excel·leix per la seva prosa argumental allunyada de la buida retòrica noucentista molts anys abans dels grans reportatges de les primeres dècades del segle XX. Almirall escriu que "relataré sols los fets",⁴ escriu en prosa moderna i estructurada racionalment unes descripcions que no s'endinsen en el paisatge sinó que volen aprofundir en el caràcter i extreure'n conclusions vàlides per a les seves reflexions sobre Catalunya. En altres paraules, si entén la Casa de Caritat, amb mil asilats i de la qual fou director del 1871 al 1875, com "un experiment sociològic de laboratori", vol entendre Andorra com un microcosmos en el qual pot observar amb detall l'evolució i arribar-ne a extrapolar, intuïm, dades per al seu estudi que publicaria cinc anys més tard de la seva visita, el 1881, a les Valls d'Andorra. Ens referim a *Lo Catalanisme*, la seva obra més coneguda, amb *Espanya tal com és*, un altre llibre en el qual utilitza tècniques narratives properes a les periodístiques, com ara diàlegs imaginaris, fils argumentals a l'entorn d'un viatge en tren per la península, etc. Per tant, viatja a Andorra per curiositat intel·lectual i humana, per observar-ne el règim polític i el caràcter dels seus ciutadans amb la finalitat d'aplicar-ho a les seves reflexions sobre Catalunya.

2. La primera fou l'antologia *Articles polítics* (Barcelona, La Magrana, Diputació de Barcelona, 1985) i posteriorment férem els articles culturals *Cultura i societat* (Barcelona, Edicions 62, 1985).

3. Sobre la bibliografia d'Almirall pot consultar-se l'obra *El primer Congrés Catalanista i Valentí Almirall. Materials per a l'estudi dels orígens del catalanisme* i la biografia *Valentí Almirall, forjador del catalanisme polític*, que ens edità la Generalitat de Catalunya, respectivament, el 1985 i el 1990, on la incloem detalladament.

4. *Diari Català*, 574 (11-III-1881)

Quan Almirall veu fets singulars i vius que reclamen l'atenció del país, viatja; així va a Tremp per a una reunió política i alhora a Puigcerçós, com hem dit, per l'afer de l'esllavissada i en succeir els fets que esmenta en la crònica del 5 de març, ací Almirall actua com un corresponsal, referma el seu desig de conèixer de prop la "microscòpica nació pirenaica".

Els criteris morals, tan abundants en aquests anys de final del segle XIX, no abunden en la prosa realista d'Almirall. Ell, com a enemic declarat del joc, té diversos articles sagnants contra l'activitat al *Diari Català*. És també un home pràctic, i talment com entenia que el periòdic havia d'informar, per exemple, de la Rifa dels Empedrats, creu que Andorra ha de comunicar-se amb Europa eficaçment si es vol que la "indústria dels estrangers", com a Suïssa, sigui florent i, en conseqüència, cal signar un conveni amb la Companyia del Joc que, a canvi de l'autorització per a un casino, etc., promet diners i una carretera. És, potser, una teoria pragmàtica, però no vol jutjar en casa d'altri i amb els ulls d'ara sorprèn aquesta lucidesa i honestetat quan a la premsa de l'època els articles, abrandats i sense fonamentació argumental, són legió. Textos fets més amb l'emoció que amb la raó enraeixen l'ambient amb la política interior espanyola i catalana, en utilitzar Andorra com a pretext per a disputes entre catalanistes i dinàstics, carlins i liberals, etc.

Quan el bisbe Cassanyes interrelaciona liberalisme i caràcter rebel dels ciutadans que es neguen a l'autoritat, fa un associacionisme malèvol que Almirall, persona culta, advocat, lector impenitent, viatger curiós i personalitat amb caràcter fort i propi, desfà a cuitacorrents, com és habitual en ell en polemitzar constantment amb el fort caràcter religiós de la societat catalana de l'època. Així sovintegen els articles d'aquest matís al *Diari Català*, com abans a *El Estado Catalán* i altres, els quals li valdran, i serà molt important per a la seva posterior trajectòria política, el rebuig d'un sector social català, afí en l'apartat catalanista però discrepant en les seves concepcions republicanes i religioses. Un laic intel·ligent i culte no era en aquells moments assimilable, per manca d'un cos social afí que li donés suport. La gran paradoxa d'Almirall és que tenint raó en el seu plantejament teòric, no tenia la burgesia liberal que li fes costat i només quan es planteja l'acord conjuntural, basat en la defensa del proteccionisme, el 1885, apareix un punt d'unió amb el Memorial de Greuges del qual és el principal redactor i membre de la comissió que representa pràcticament tot el país cultural i econòmic, és a dir, polític.

Oposar-se a Urquinaona, Cassanyes, Caixal, etc.; ridiculitzar les mantellines o les processons, fer, en definitiva, una visió laica de la vida i la societat li comportarà un rebuig visceral del grup de *La Renaixensa*, *La Veu del Montserrat*, els escriptors de comarques profundament marcats per la religió, en definitiva, ací trobem les arrels del seu antagonisme amb la Lliga com del seu ostracisme final: la societat catalana, profundament marcada pel fet religiós, li farà el buit polític tot i acceptar-lo, no obstant això, com un dels pares o forjadors de la moderna pàtria catalana, com un precedent.

Almirall és un demòcrata convençut. Republicà aferriat, entén en el particularisme la seva concepció en l'organització dels estats. Creu i predica la diversitat enfront de la uniformitat. Pot no estar d'acord amb el que faci un Estat diferent però fer actes de força ho considera inacceptable, arriba a comparar Andorra i Portugal per indicar que

si la situació produïda a Andorra fos a Portugal, Mateo Sagasta no haguera actuat amb l'Estat veí amb la mateixa contundència, tancar fronteres al comerç, cordó militar, bloqueig de pas, que amb el Principat sí que es fa pel fet de ser Andorra una "petita república catalana dels Pirineus" i Portugal, una nació amb un exèrcit més gran que els deu soldats simbòlics del Principat. No és té cap dret legal, només la força, i Almirall, un dels grans liberals de l'Espanya de la Restauració i fins i tot de l'Europa del canvi de segle, avantposa la raó del dret a la raó de l'Estat o de la simple força del poder.

La lectura dels articles següents, la pràctica totalitat d'Almirall, ens demostren la contundència d'una prosa que no vol ser estrictament descriptiva i costumista sinó entendre i fer entendre la realitat d'una Andorra, en diríem avui, en construcció.

Relació d'articles

SECCIÓN DE FONDO. Aquí vá tradohida al peu de la lletra la comunicació dirigida al Síndich de la Vall d' Andorra, al Bisbe de la Seo, á la Aduana, etc., etc., per lo excelentísim senyor Brigadier D. Joseph Agulla, representant d' Espanya en Andorra, y gobernador militar de la Seo d' Urgell: «En atenció al comportament observat per lo síndich y autoritats del Vall d' Andorra, protejint á tot criminal que allí s' refugia, arribant al extrém de organisarse partidas armadas, que, penetrant en Espanya ab cualsevol pretext, ocasionan graves danys y perturbació constant en lo país, habent sigut infructuosas cuantas reclamacions vineh practicant en lo terreno de la bona armonía que deu regnar en los dos Estats, y á la cual jamay ha faltat la Espanya, que tinch l' honor de representar, he disposat, facultat per la superioritat, que desde avuy quedí tancada en absolut tota comunicació de Espanya ab los precitats Valls, no sols per ramats y tota mena d' articles y efectes, sino també per las personas dels dos sexos, á no ser que presentin passe autorisat per mí, quedant únicament excluit d' aquesta disposició, lo peató que porta la correspondencia á San Juliá.	En la frontera andorrana s' ha establert un cordó de tropas per lo cumpliment d' aquesta disposició, ab ordre de conduir á ma presencia á tot contraventor que tractés de faltar á ella, lo qui será considerat com atentador contra l' ordre públich. Lo cual dich á vosté etc., etc.» Estém acostumats á llegir documents diplomátichs, y 'ns sembla que lo antecedent no 'n té cap caràcter. De segur que si 's tractés de Portugal tant sols, parlaríam d' un altra manera. Pero es natural. Andorra es petit y podém atrevirnos á tot; es país republicá, y val la pena d' apretar ab ma dura. Sens dupte que molts amichs del govern, al llegir lo document haurán exclamat en lo colmo del entussiasme: «¡Espanya es una gran nació; lo lleó espanyol no ha perdut encara la forsa de las garras!» Si 'ns agradés fer broma d' assumptos sérios, diríam que 'ns fá l' efecte de veurer que lo nostre lleó se rebaixa fins á cassar ratolins ó á agafar moscas.
---	--

1. AGULLA, Josep: [Comunicació al Síndic i altres...] Diari Català, 60 (2-VII-1879).

SECCIÓ DE FONDO.

Publiquem á continuació una comunicació ó manifest que 'ns han enviat varis lliberals de la Seu d' Urgell. Inútil es que diguem que la publiquem ab gust, y qu' estem conformes, en general, ab sos punts de mira. Sols sentim que s' hagi retrassat una mica pe 'l camí.

La comunicació diu aixís:

LA VALL D' ANDORRA.

Las midas presas per lo governador militar de la Seu d' Urgell, los articles d' alguns periódichs que 's titulan liberals, la actitud que, segons diuen, tracta de pendrer lo govern respecte á n' aquesta república vehina, nos mouen y fins nos obligan á nosaltres, liberals de la Seu d' Urgell, á alzar la veu en defensa d' un país, que sols nos mereix simpatias; á ne 'l qual debem un agraïment etern tots los qui tenim, no sols ideas liberals á ne 'l cap, sino també sentiments liberals y generosos en lo cor. Era l' any 74, any desgraciat per los amants de la llibertat, época en que semblaba que 'ls sagastins no treballaban sino per aterrar á las poblacions y protegir á ne 'ls bandolers que ab lo nom de carlins deshonoraban la Espanya y sembraban la mort, l' incendi, la destrucció per tot ahont entraban. Molts poblacions de Catalunya foren presa dels carlins y arribá 'l torn á n' aquesta ciutat. Presos los forts, la estada en la Seu era impossible y 'ls liberals en massa tingueren que abandonar la població. ¡Ahont refugiarnos, voltats com estabam per los carlistas? Tots fixarem la vista á n' aquesta vall, tots pensarem en Andorra y ningú desitjaba altra cosa que trepitjar terra andorrana, per considerarnos llibres de la persecució d' aquells caribes. ¿De que provenia aquell desitj y aquella esperansa? De la seguritat en que estabam de que la república 'ns protegiria, de que allí estabam salvats de las garras dels carlistas. Debem confessar que no tots los refugiats estaban igualment tranquils, alguns temian que 'l cónsul no podria impedir que son terreno fos invadit per los soldats de la religió. Al día següent d' haberli arribat, pujaren tres companyas carlistas ab l' intent d' exigir la entrega de

las armas dels liberals allí refugiats. Mes la conducta de las autoritats andorranas fou digníssima. No vulgueren entendres absolutament en res ab los carlins, sens depositar previament las armas, exigintoshi inmediatamente la entrega de las mateixas.

Aixís tingueren de ferho. Entregadas las armas, se 'ls hi preguntá que volian y á la contestació de que anaban á buscar las armas dels liberals, se 'ls hi respongué que ells jamay faltarian á la hospitalitat deguda á un perseguit polítich, que no 'ls hi entregarian ni una de las armas recullidas. Y al demanar que espulsessen del país á ne 'ls liberals allí refugiats, contestaren que estaban resoltos á considerarlos y tractarlos com á refugiats polítichs y com á tals los defensarian ab tota la energia de que eran capassos y ab tots los medis de que podian disponer. De la mateixa manera contestaren totas las vegadas que 'ls carlins se manifestaren exigents en semblants assumptos. Los liberals de la Seu ho recordem encara, y ensenyarem á nostres fills que cuan lo govern de Madrid nos tenia olvidats, nos protegia lo govern d' Andorra.

Al cap d' un any, foren los carlins los qui tingueren que refugiarse á n' aquesta república, á causa del siti que 'l general Martinec Campos tenia posat á ne 'ls forts de la Seu per recobrarlos, y jamay tractá aquest general de exigir á las autoritats andorranas la espulsió dels carlistas allí refugiats.

¿Perque, doch, avuy tant se crida contra aquesta república? Será, tal vegada perque la república de Andorra es petita y no té forsas per defensarse? ¿Será, perque los andorrans parlan catalá?

Creym que son las duas cosas juntas. Creym que si haguessen sigut carlins los sublevats, los periodichs que s' han atrevit á

aconsellar la aneixió d' aqueix país. no haurian dit una paraula, perque aquells periódichs no son sino carlistas vergonyants. Creym que si la República d' Andorra contés ab un exercit de doscents mil homens, aqueixos diaris valens no dirian una paraula. Y sino, ¿perque no demanavan explicacions a Fransa, cuant en l' atac de Puigcerda, los carlistas armats entraban y sortian de son territori cuan los hi donaba la gana? ¿Perque no alsan la veu y demanan ab energia la entrega de D. Alfons que tan bons records deixá á Cuenca, ó á Samaniego que tans liberals assassiná á Iguzquissa? ¡Ah! ja ho sabem, perque la Fransa te un exercit per contestarnos y Andorra no 'l té.

Creiem que 'l general Martínez Campos obrara ab Andorra del mateix modo que l' any 75, creiem que no farà ni lo mes petit cas de las insinuacions de periódichs que falsament se titulan liberals.

De totes maneres, nosaltres, liberals de la Sen d' Urgell, refugiats en Andorra l' any 74, no sols per agraïment, sino també per justícia, *protestem* ab totes nostras forsas contra 'ls propòsits manifestats per alguns

periódichs d' atentar contra l' independència de un país que no té altre defecte que portarse llealment ab los refugiats polítichs y no tenir un exèrcit numerós per contestar als que manifestan son valor ab una república que no té medis materials per defensarse.

Sen d' Urgell, 3 de Juliol de 1870.

Varios liberals.

2. VARIOS LLIBERALS: «La Vall d'Andorra», Diari Català, 66 (9-VII-1879).

Sen d' Urgell 13 Desembre.

La República d' Andorra, tan petita en extensió territorial com poch coneguda, ha sigut teatro fa poch dias d' una especie de revolució dirigida contra 'l Síndich general ó Cònsul, que es la primera autoritat de la República. Està aquesta dividida en parroquias, tenint cada una un síndich que ve á representar las atribuciones d' un governador de provincia. Cada parroquia nombra per sufragi universal un número determinat de consellers de parroquia y al mateix temps també nombra als individus que forman lo Consell general de la Vall. Los consellers de parroquia, junt ab los que forman lo Consell general, nombran al president de la República, al que s' anomena, com habem dit, Cònsul ó Síndich general.

Estaba la República baix la protecció de Fransa y Espanya, representadas respectivament per lo prefet de Foix y 'l bisbe de la Seu d' Urgell. Respectivament també s' nombrababa un Veguer—qual nombrament encara s' verifica—y al qual hi acudeixen en última apelació las qüestions civils de la República, y un tinent de Rey, qual nombrament ha caigut ja en desús. Lo bisbe de la Seu, que prenia 'l títol de *princep soberà de la Vall d' Andorra*, perdé aquest títol l' any 67, á causa d' una revolució que tingué lloch en l' any antedit. Las qüestions criminals quedan resoltes en la mateixa Vall y entenen en ellas los membres del Consell general.

Tots los ciutadans están obligats desde la edat de 25 anys á tenir un fusell y las municions corresponents; fusells que son encara de *pedra*. No tenen paper sellat, ni quintas, y pot fins afirmarse que no pagan contribucions; puig si bé cada cap de familia paga sinch sous, corresponents á vintinu quarto y mitx, se reparteixen los productos del arrendament dels boscos y herbas, quals productos montan á una quantitat molt superior. De manera que en Andorra tothom cobra molt mes de lo que paga. Son idioma es lo català.

Lo ram del culte y clero va á càrrech d' Espanya, puig en lo *eclesiàstich* depenen del

bisbat de la Seu d' Urgell. Som, donchs, no saltres los que paguem iglesias, rectors, vicaris, etc., etc.

Lo clima es sumament fret y 'l terreno sobre manera escabros, de modo que apenas cullan altra cosa que tabaco de inferior calitat, que venen per tota l' alta montanya. La industria es casi nula, esceptuant algunas lanas, de las que n surt un ferro de superior calitat.

Dats aquestos antecedents, fàcilment se comprén la organizació social de dita República. Algunas familias, encara que pocas, son, per sas riquesas adquiridas principalment per lo contrabando, los verdaders caciques de la Vall, ajudadas per los individus del clero. Aquestas dominan per complert lo país, débil per sa ignorancia y pobresa. Res té d' estrany, per lo tant, que á semblansa dels caciques de per tot arreu, sian acérrims enemics de totadelanto y de tota millora, que aumenti la riquesa pública y particular y estengui en aquells pobles la instrucció que absolutament desconeixen. Quant s' ha tractat d' una reforma, ha nascut immediatament la coalició dels caciques per oposarshi; lo que en poch anys ha produhit la revolució del 67, acaudillada pe 'ls richs y dirigida contra 'l célebre Caixal que patrocinaba la construcció d' una carretera—l' única cosa bona intentada per dit bisbe-cabecilla—y la revolució actual dirigida contra 'l Síndich general de la Vall.

La causa dels desórds promoguts fa poch dias en Andorra regoneix per causa un fet semblant. La oposició de la autoritat á construir una carretera, un *Cassino* y un establiment de bany, ha motivat la sublevació contra 'l Síndich.

Las causas que l' han promoguda vos las explicaré mes detingudament demá.

Lo Corresponsal.

3. Lo CORRESPONSAL: «La Vall d'Andorra», Diari Català, 489 (15-XII-1880).

Correspondencias

DEL DIARI CATALÀ.

LA VALL D' ANDORRA.

Seu d' Urgell 14 Desembre. (1)

Fa molt temps que's tracta per diverses companyies francesas d' establir en la República andorrana un *Cassino* y un establiment de banys, y pera fer productius aquestos dos establiments se comprometen á construir immediatament una carretera que uniria totas las poblacions de la Vall al mateix temps que ab aquesta ciutat. D' aquí es que 'ls ve-hins de la Seu que's veuhen completament olvidats en tot lo referent á milloras, del govern y de la Diputació provincial, se manifestaban tots entussastats partidaris de la solució desitxada per una nova empresa que ha promés las reformas avans ditas. Aquesta empresa, representada per los senyors Antoni Roger y Lluís Boisset, ha publicat y fet circular molt una fulla, en la que al mateix temps que una proclama, s' hi conté també una especie de prospecte en lo que hi constan las bases baix las quals pretenen la concessió de dits Cassino y Establiment. Se comprometen los senyors Roger y Boisset á depositar 100.000 franchs en garantia de la carretera que dintre poch comensarian á construir, fent ramals en totas las parroquias de la Vall.

(1) No estém conformes ab moltes de las apreciaciones del nostre corresponsal. Són en absolut contraris al joch, y está dit tot,

Demanan lo privilegi d' arrendament per l' espay de 35 á 50 anys per lo preu que's determini, puguent lo govern de la República, terminant aquest plasso, quedar-se ab los establiments ab un ho per 100 de rebaixa. Las autoritats de la Vall podrán impedir l' entrada al Cassino als fills de la República. Se comprometen al mateix temps á tenir y pagar un mestre y un metje en cada una de las Parroquias. Aquestas son las principals bases del programa dels senyors Roger y Boisset.

Lo poble y las classes pobres se manifestan totas favorables á lo que demana l' empresa; puig en ella hi veuhen, no solsament una nova era de prosperitat y riquesa, sino també un major grau d' ilustració, de que tant ne necessita. Però tant favorable com s' hi presenta l' poble, tant adversarias ne son las familias ricas y que tenen una posició social mes desahogada. Aquestas veuhen ab la reforma projectada amenassat lo seu porvenir, al mateix temps que disminuïda la seva influencia. En lo relatiu als mestres que's promet posar en cada parroquia, la oposició mes gran surt del clero, que allí com en totas parts s' ha manifestat sempre enemich de la ensenyança que no puga ell monopolisar.

De la oposició feta á la reforma per las familias que manan, acompanyadas del clero, n' ha sortit la coalició tumult del 8 del corrent. Lo president Sr. Molas, carlí y absolutista fins al moll dels ossos, veié en dit dia la capital presa per uns 500 homens armats que l' intimaren la rendició y l' declararen *dimittit* de son càrrech. Lo moviment lo sorprengué, fent dimissió entregant los sellos y demés accessoris de la Presidencia, ab tanta mes rahó en quant entre 'ls amotinats hi havia molts individus del Consell. Nombren luego un nou president, don Joan Pla y un vice-president, don Pere Baró, participantho á las autoritats francesas y á las espanyolas, sent aquestas ultimas lo bisbe Cassañas y l' gobernador militar de la Seu.

Aquesta es la revolució feta en Andorra. Dintre pochos dias vos ne donaré mes noticias. De tots modos lo govern ha surtit de las mans dels reaccionaris. —Lo Corresponsal.

CATALUNYA

Successos de Andorra.—Lo País, de Lleyda, va publicar ahir las següents notícias, fetxadas en la Seu d' Urgell, lo dia 20 del actual:

«Després de vuit dias de tentatívas infructuosas per part del Veguer francés, pera que lo nou govern y Consell se sometessin al antich régimen, lo dissapte á la tarde, estant reunit lo Consell en plé, va presentarshi per disòldrel lo Veguer francés, que tornaba de la Seu d' Urgell.

Lo Consell va negarse á disòldres, y allavoras lo Veguer, en sa qualitat de Gran Justicia, va demanar auxili al Decenar ó oficial de la milícia pera que 'l disolgués á la forsa. Lo Decenar ya respondre que 'ls deu homens

que te a sas òrdres se negaban á cuplimentar lo manat, mentres que lo govern revolucionari enviaba una protesta al mateix Veguer, lo qui va replicar per medi d' una altra protesta, en la que diu al govern que no 'l reconeix, y que considera sa persistencia en no disòldres y la negativa de la milícia, com un acte atentatori á la representació de la Fransa, per quals motius se retiraba del país. En efecte, lo dia 19, á las dotze, va sortir cap á Fransa pera posar lo ocorregut en coneixement de son govern, després de retirar sos poders al Batlle francés ó Justicia.

Per suplir interinament al Tribunal, lo Consell ha nombrat á un de sos membres, y ha invitat al bisbe de la Seu á que 'n nombrí un altre, també interí.

5. [REDACCIÓ]: «Successos de Andorra», Diari Català, 498 (24-XII-1880).

A la Il·lustració Catalana.—

Lo nostre colega il·lustrat, enfadat perque v-am dirli que al parlar de la revolució d' Andorra habia demostrat que *vivia á Andorra*, vol defensarse y fins atacarnos; y lo bó es que la defensa y l' atach están á la mateixa altura.

La defensa consisteix en dir que si va equivocar-se—lo que confessa—res té d' estrany, perque las *primeras noticias* que 's reben sobre un succés determinat son sempre confosas. Aixó ho diu un periódich decenal, que quan va publicar la notícia equivocada, feya quatre ó cinch dias que 'ls diaris habian ja quasi olvidat l' assumpto.

L' atach consisteix en parlar-nos de aquell *incendi de pallers, d' hemorragias de sanch y de cabras mascles*, ab lo qual proba la «Il·lustració» que sos redactors segueixen vivint á Andorra. Si visquessin en Barcelona, sabrian que 'la que van atribuir-nos lo dels pallers, van haber de callar en vista de datos oficials é innegables que nosaltres v-am publicar d' observatoris dels Estats Units; sabrian que lo de las *cabras mascles* anaba en un anunci, de qual gramática no respon cap redacció y sabrian una pila de

cosas mes que avuy ignoran en lo seu afany de passar per descolorits.

Repetiran que dihem tot aixó pel interés que sentim pel nostre simpátich colega il·lustrat, á qual propietari aconsellarem de nou que no permeti que en sos números se demostrí que la redacció no llegeix ni 'ls diaris de la localitat. Lo que habia passat á Andorra ho sabia en Barcelona tothom, absolutament tothom, menos los redactors de la «Il·lustració».

¿Pot darse res mes ridícul per redactors que escrihuen pel públich encara que sigui en un periódich desenat?

6. [REDACCIÓ]: «A la Il·lustració Catalana», Diari Català, 510 (5-I-1881).

Seu d' Urgell, 19 de Janer.

La situació d' Andorra està pròxima a consolidar-se. Lo govern revolucionari, triuñant lo 8 del mes passat, ha sigut regonegut per lo bisbe d' aquesta ciutat que comissionà a un delegat seu, pera que en son nom tornés a encarregar-se de la *soberania* de la Vall. Al donar lo pare Casañas semblant pas, ho feu autorisat per Lleó XIII, qui li donà permiss per tornar a pendre baix la *protecció* de la Vall d' Andorra, ab tal que estés segur de la bona voluntat d' aquesta.

Lo que passà ab lo Veguer francès feya temer que dongués lloch a complicacions entre Espanya y França; puig mentres per part d' Espanya semblaba que hi havia desitjos d' entrar en bonas relacions ab lo nou govern andorrà, per part de França no podia haberhi sino motius de desagrado y de malavolensa.

Per altra part, estigué aquí durant alguns dias un empleat del ministeri d' Estat, pera pugué donar compte exacta dels fets passats, dels propòsits que abrigaba la nova situació, dels passos que feya la França y d' altres pormenors que es mes fácil coneixe, estant sobre 'l terrenó. La reserva que ha guardat, tant respecte a la missió que l' havia portat aquí, com respecte al concepte que

(1). Nosaltres ho sabem. Lo motiu no es altre que 'l no haber pogut lo senyor Orriols formar en lo «Congrés» lo centre, ab qual ajuda se proposaba dominarlo, y 'l no haber obtingut en dit «Congrés» altra cosa que mostrés expressivament del desagradó al que delegats y públich van rebre sas inconveniències. (Nota de la Redaccio).

s' havia format de la revolució y dels revolucionaris, ha sigut gran; no ha pogut traslluhir-se res de lo que pensaba.

La República, enterada de las bonas disposicions que envers ella havia manifestat lo govern francès, ha nomenat comissionats que s' han traslladat a París ab la missió de veure 's ab los ministres del Interior y de Relacions exteriors. Pera ser reconeguts sols demanan que 's dongui una satisfacció al veguer, y tant prompte com això s' hagi fet, lo prefet de Foix reconeixerà 'l nou govern. Aquestas son las noticias que aquí 's tenen extranyant tothom que la gent nova que ha entrat a governar la República hagi començant tornant-se a posar baix la protecció del bisbe. Mal se compagina això ab lo nom de democratas que 's donan.

Parlant d' assumptos que a nosaltres nos interessan en alt grau, dech comensar per un projecte de carretera que 's tracta de fer entre la Seu y Puigcerdà. Vista la deixades y negligència de la Diputació Provincial de Lleyda en tot quant se refereix a l' alta montanya y l' aïslament en que 's troba aquest país, han probat alguns particulars portats de son amor a la comarca de reunir als pobles interessats per saber la quantitat en que volian suscriure 's pera satisfer part dels gastos que ocasioni. Los vehins de la Seu han respost tots als desitjos de la comissió, y en una reunió numerosíssima en que pot assegurar-se que hi havia casi tots los propietaris, se determinà suscriure 's per l' import d' un trimestre de contribució, que puja a uns 2000 duros. Se sab que hi ha particulars que han ofert també quantitats per aquest objecte. Sols falta que 'ls pobles de Cerdanya y riberenys al Segre donguin mostrés d' activitat responnent a la necessitat que senten de tenir bons camins y medis fàcils de comunicació.

Com la carretera que deu unirnos ab Puigcerdà pot portar grans utilitats a n' aquest país, me 'n ocuparé ab detenció en alguna altra correspondència.—Lo *Corresponsal*.

Lleyda 4 de Mars.

Poch puch dirlos desd' aquesta ciutat, de la qual sortirà aquest mitx dia cap a Puigcerdós. Sols he reparat que las obras del nou teatro emplantat en lo carrer de Fernando, van ab mes activitat que no anaban, gracias á habersén encarregat un nou contractista.

Moviment polítich se 'n nota molt poch, de manera que sols lo mon oficial s' ha adonat del canvi de govern. Ahir vespre va reunir-se lo Comité fusionista al objecte de designar quins diputats provincials han de formar la comissió permanente, per haber dimitit los que la formaban. S' indica que'n formarà part lo nostre company en la premsa, senyor Morera, director de *El País*.

Com los deya, demà sortirà cap a Puigcerdós, junt ab lo ilustrat fotógrafo senyor Manetas que fa las heliografías de l' «Album de Lleyda» dels senyors Remy y Pleys de Porta. A la primera indicació s' ha prestat á acompanyarme, y gracias á la seva amabilitat y amor al art que professa, podrà tenir-se idea exacta del fenómeno geològich que amenaça á Puigcerdós.

Ahir vespre va dir-se si en Andorra havia ocoregut alguna cosa de nou. Avans de tirar la present al correu tractaré d' averiguar lo que hi hagi de cert y ho comunicaré als lectors del DIARI CATALÀ.

Dintre pochos dias, no obstant, tindran de lo ocoregut en Andorra notícies exactas y detalladas, puig que penso estendre la meua excursió fins á aquella petita República, si las plujas no s' hi oposan.

V. A.

Acabo d' enterarme que lo d' Andorra se reduheix á lo següent:

Los comissionats dels dos co-prínceps van acabar sa missió lo dia 28, fixant las bases per l' arreglo de las qüestions pendents, baix las bases de:

Novas eleccions generals de Consells de la Vall y de las Párrroquias fetas conforme á la lley de Reforma de 1866.

Subsistencia dels acorts purament econòmichs y administratius presos pe 'ls poders revolucionaris.

Absoluta prohibició de las casas de joch. Amnistia general.

Aquest arreglo no ha agradat al govern constituhit, lo qual, segons telégrama rebut pe'l govern civil d' aquesta provincia, no vol acatar los acorts dels co-prínceps. S' assegura que 'l governador militar de la Seu ha concentrat forsas en la frontera.

8. ALMIRALL, Valentí: [Crònica de Lleida] Diari Català, 568 (5-III-1881).

Tremp 5 de Mars.

Després d' un viatge bastant pesat, acabo d' arribar á aquesta vila, capital de la montanya de la provincia de Lleyda. Dich que 'l viatge es bastant pesat, puig que per fer las setse ó divuit horas que hi ha de Tárrega á Tremp, s' ha de fer nit en Artesa de Segre, de manera que, sortint de Tárrega á las tres de la tarde, no s' arriba aquí fins l' endemà á las set del vespre, especialment ara que la carretera està quasi intransitable á causa de las plujas.

Al arribar á Tremp, he trobat als nostres bons amichs que ja m' esperaban, y ab ella he organiat una expedició á Puigcerdós, en la que emplearem lo dia de demà. En una carta próxima, los daré compte de mas impresions, recullidas sobre 'l terreno del poble que s' ensorra. Per ara he recullit ja alguns fòssils que ha deixat descoberts lo fenomeno geològich del poble de Puigcerdós; fòssils que destino á la «Associació excursionista.»

Las montanyas que re'lejan la Conca 's veuhen totas nevadas, á pesar de lo qual no se sent fret.

Per lo demés, en aquesta comarca se nota bastant moviment polítich; com pot suposarse, en sentit avansat, puig que sempre ha sigut avanzada la montanya de la provincia de Lleyda. Demà á la tarde hi haurà en Tremp una gran reunió democrática al objecte de formar un Comité. Se creu que hi assistirán de quatre á cinch centas personas, y que la reunió será animada y entusiasta. De son resultat daré també compte als lectors del DIARI en ma próxima carta.

Luego de visitar Puigcerdós, me dirigire cap á la República d' Andorra, y desde allí escriuré mas impresions sobre aqueixa microscópica nació pirenaica,

V. A.

9. ALMIRALL, Valentí: [Crònica de Tremp] Diari Català, 571 (8-III-1881).

LA QUESTIO D' ANDORRA.

Seu d' Urgell 9 de Mars.

Avans de sortir cap á Andorra, aprofito uns curts moments per dar compte als lectors del estat actual de la qüestió. Relataré sols los fets, deixant las apreciacions pera la tornada de ma excursió.

Desde Lleyda valg escriure que 'ls dos co-Prínceps habian publicat ab fetxa 28 de Febrer un coneei que habian fet. Segons aquest, debía procedirse á eleccions de consell lo dia 7, estant las mesas vigiladas per interventors nombrats pe 'ls mateixos co-Prínceps.

Los andorrans no han acceptat lo tal conveni, y desde allavoras han realisat los fets següents:

Primer. Han firmat ab la companyia francesa tres escripturas relativas al establiment de casas de joch, banys y milloras en las Vallis. Las tres escripturas estipulan los següents pactes:

La primera concedeix á la Companyia lo lo que demanaba, y la Companyia, en cambi s' ofereix á realisar en sis anys una carretera que vagi de frontera á frontera, passant per Sant Julià y Andorra la Vella, y al ramals á totas las parroquias, á posar se mestres y altras tantas mestras, y á comensar las obras dintre tres mesos.

La segona es una carta de pago de set mil franchs que abona la companyia pe: pagar los gastos de la revolució del 8 de Deseembre.

La tercera es una ápoça de diposit de cent mil franchs, com á garantia del cumplimen del primer contracte per part de la companyia. Aquestas cantitats las tenen ja rebuda los andorrans.

Segona. No han fet las eleccions lo disset, com volian los co-Prínceps, sino ahir dia vint, y sense interventors dels mateixos co-Prínceps. Segons las noticias d' ahir ves

pre, d' aquestas eleccions n' han sortit elegits los mateixos concellers posats per la revolució.

Per lo dit pot veures que la qüestió dista molt d' estar resolta. Tant es així, que en lo poblet de Arcabell, que es lo darrer d' Espanya cap á la frontera d' Andorra, hi ha una companyia del batalló de Luchana, manada pe 'l coronel en persona.

Durant tot lo dia d' ahir va corre la veu de que aqueixa forsa anaba á tancar lo pas, ó sigui á establir un verdader bloqueix, impediint la sortida y entrada d' andorrans y de generos. A horas d' ara, no obstant, lo pas segueix obert.

Després de la publicació del conveni dels dos co-Prínceps, lo delegat francés y 'l Bisbe de la Seu van publicar cada un d' ells una allocució. D' ellas los parlare en un'altra carta.

Mentres tant, lo delegat francés Mr. Imbert-Gourbeyre, que 's troba en la Seu, y lo Bisbe celebran continuadas conferencias, de las quals no 's pot traslluhir gran cosa. De la part de la frontera francesa no se 'n sab res, puig que 'ls ports están tancats per las neus.

En aquesta ciutat, ademés del dit delegat del govern francés, s' hi trova lo secretari

de la prefectura de Foix ab alguns dependents, y un redactor corresponsal del *Temps*. Tots ells posan á la fouda en que jo m' allotjo, y ab tots ells he conversat amigablement, recullint alguns datos que m' ajudarán á formar concepte.

Tanco aquesta mal girbada carta perque m' está esperant la caballeria que 'm conduhirá á Andorra. Demá tindré 'l gust d' assistir á la sessió que celebrará 'l nou Consell, y podré enterar als lectors d' un acte que sempre es típic y que avay pot tenir gran trascendencia.

V. A.

Correspondencias

DEL «DIARI CATALÀ».

LA QUESTIO D' ANDORRA.

Sant Julià de Loria 9 de Mars.

Arribat aquest dematí a la primera y mes important vila d' Andorra, y sense haber estudiat a fondo la qüestió, crech important enterarlos de la situació d' avuy.

Com los deya. en una carta fetxada en la Seu, després d' haber publicat lo delegat del govern francés junt ab lo bisbe d' Urgell las bases d' arreglo de la qüestió andorrana, y una proclama y una pastoral respectivament, lo Consell revolucionari, crehent abusiva la conducta dels co-prínceps, lluny d' acatarla va procedir a lo que 'ls deya en ma dita carta.

Celebradas ahir eleccions en totes las sis parroquias ó municipis, y habent triunfat per gran majoria los mateixos que formaban lo Consell provincial, debian los nous elegits celebrar dema sa primera sessió ó Consell.

Aixís las cosas, á mitx dia d' avuy s' ha sapigut que lo delegat francés y lo secretari del bisbe estaban á punt d' arribar á Andor-

ra, sens haber anunciat sa vinguda al Sindich ni al nou Consell, y si sols als Batlles, que son los jutjes en lo civil, y de nomenament dels co-prínceps, debent escullirlos d' una llista de sis noms que respectivament los presenta lo Consell.

La noticia ha corregut rapidament per tota la vila, y en efecte, á un quart de quatre de la tarde, han arribat aquí dits delegats dels co-prínceps acompanyats, lo primer pel secretari de la prefectura de Foix y lo segon per un capella de la Seu, en qualitat de Secretari.

Com era natural, ni'l Sindich ni cap conseller los ha sortit á rebre. Sols los batlles los esperaban al pont que hi ha á la entrada de la vila, y junts los sis, han entrat en Sant Julià mentats en mulas y precedits de dos bagatxes.

Han atravessat los carrers en mitx de la indiferencia general, puig que 'n ells ni en los balcones hi havia quasi curiosos, y sens parlar ab ningú absolutament ni deturar-se, han atravessat la vila, dirigintse cap á la capital de la República, Andorra la Vella, que dista d' aquí cosa d' una hora.

Com pot suposarse, la arribada dels delegats ha donat lloch á molts comentaris, manifestantse los habitants d' aquesta vila disposats á sostenir sa situació, que creuen perfectament legal. Lo Sindich ó President, obrant ab molta prudencia, ha disposat de moment suspendre lo Consell de dema, esperant á veure en que parará la vinguda dels representants dels co-prínceps.

Aquestas son las noticias d' avuy, que ampliarié si 'n tinch alguna mes avans de l' hora de sortir lo correu. Per ellas pot veures que la qüestió andorrana dista molt d' estar acabada, y que pot donar lloch á complicacions, si'l govern Sagasta-Martínez Campos no logra inspirar al bisbe Cassanyas la prudencia que avuy li falta.

Per lo demés, la tranquillitat que regna en aquestos valls es envejable. Los andorrans se creuen foris en lo seu dret, y mostran la major serenitat y calma. Per tota forsa, hi ha un piquet de deu homens vestits de país á kempis vermell y manats per un *decenari*, que 's passejan per las Valls, al objecte de ocorre á qualsevol incident que 's presentés y de guardar la Casa de la Vall, que 's lo palau del Consell ó poder convencional de la República.

Per fortuna, crech que ni aquestos deu homes armats foran necessaris, puig los andorrans—al menos los de Sant Julià—estan tan tranquils, que quan se 'ls parla de que 'ls espanyols poden *tancar lo pas* y bloquejarlos, responen ab una rialla, y diuen que no 's moriran pas de fam.

Y diuen bè, puig que la gent de la Seu está interessada en lo mateix que 'ls andorrans, y veu son pervenir en lo triunfo definitiu dels que avuy han pujat, per lo qual los provehria apesar del bloqueig que pogués establir la tropa. En una altra carta m' ocuparé d' aquest assumpto.

Demà aniré á recorre las Valls, deturant-me en Andorra la Vella. Si ha de celebrarse Consell demà passat, m' esperaré per assistirhi, puig crech que la cosa val la pena per lo típica y patriarcal. Basti dir que al costat de la sala de sessions hi ha lo menjador, puig lo Consell d' Andorra, com los Cardenals al elegir Papa, no surt de la Casa de la Vall pera res. Dintre d' ella dinan y sopan los Consellers.

Sant Julià es una petita vila, que no arriba á tenir sis cents habitants, pero es agradabilissima y pot ben dirse que no hi falta res. Sa situació en mitx d' una vall estreta y á la vora del riu Balira es en extrem pintoresca, y aixís en las casas com en la part dels habitants s' hi nota cert asseo que no s' espera en aquest racó de mon. Se veu que 'ls aires purs de la llibertat proban als montanyesos lo mateix que á la gent de las ciutats.

Y la llibertat d' Andorra es completa, patriarcal. Aquesta tarde, per exemple, lo Sin-

dich ha dat l'òrdre de suspendre lo Consell de demà a la porta de casa seva, y després de consultarho ab tots los vehins y vehinas que per allí hi havia.

Demà 'ls donaré compte de lo que passí, y si tinch espay, los faré una ressenya del fets ocorreguts en aquest pays d'ensà de la revolució del 8 de Desembre.

V. A.

P. D. A última hora se diu que demà se tindrà lo Consell, puig lo Sindich y Consell han rebut un ofici dels delegats dels co-prínceps, dihentlos que desitxan assistirhi al objecte de portar a efecte los acorts presos en lo modo y forma que sigui mes convenient pera restablir la pau y l'òrdre en lo pays.

11. ALMIRALL, Valentí: «La qüestió d'Andorra (II)», Diari Català, 575 (12-III-1881).

Correspondencias

DEL «DIARI CATALÀ».

LA QUESTIO D' ANDORRA.

Sant Julià de Loria 10 de Mars.

En aquest moment acabo d'arribar d'Andorra la Vella, y aprofito uns curts instants per fer arribar aquestas rallas a l' hora de correu.

Lo Consell de la Vall ha celebrat duas sessions; una avans de dinar, en la que han prestat jurament los consellers novament elegits y han ratificat l' escriptura firmada ab la Companyia francesa representada per Mr. Boisset, que actualment se troba en aquesta vila, y un' altra després de dinar, a la que han assistit los delegats dels co-prínceps.

Acaba de terminar la segona sessió, y d' ella ha resultat una completa desavenencia. Lo Consell per unanimitat ha rebutxat la proposta dels delegats, de procedir a novas eleccions, y ha acordat mantenir los contractes firmats pe'l Consell provisional.

Lo desacort, donchs, complert.

Sens temps pera mes, y afeint sols que'ls delegats s' han quedat a Andorra la Vella, deixo per un altre dia descriure la sessió y lo dinar típic, al que he tingut lo gust d'assistir.

V. A.

12. ALMIRALL, Valentí: «La qüestió d'Andorra (III)», Diari Català, 576 (13-III-1881).

Secció de Fondo.

LA QUESTIO D' ANDORRA.

De retorn ja de ma excursió a la petita república catalana dels Pirineus, y sens perjudici de reservar pera mes endavant lo dar á coneixe aquell petit Estat, notable baix molts conceptes y especialissimament interessant per nosaltres, just es que reasumeixi las impresions que d' allí he portat, relatives al estat en que avuy se trova Andorra.

Avans de tot dech manifestar que tot lo que s' ha dit per diaris espanyols y francesos que han pintat á la petita república com presa de la anarquia y en un punt de fer poch menos que necessaria una intervenció per salvar l' ordre social, es fals, evidentment fals. La calma y la tranquil·litat mes completas, regnan en aquelles pobres Valls, —y lo Consell general,—que es un poder convencional, puig que assumeix atribucions legislativas y gubernativas—té per tota forma material una ronda de 8 ó 9 homens, al mando d' un *decener*, los quals, no tenint en que ocupar-se, recorren las Valls, dinant á l' un hostal y sopant á l' altre.

Al arribar á Andorra, jo 'm creya que trovaria allí un poder revolucionari vacilant y sens idea fixa, contrastant ab la actitud enérgica y ben dirigida dels delegats dels prínceps, y m' he trovat ab tot lo contrari. Las autoritats de las Valls saben bé lo que volen y caminan al seu fi sens vacilacions ni dubtes; los delegats, débils en son dret, ca-

minan á las palpentas y fan fins papers ridicols. En Andorra se presenta avuy la anomalia de que un Consell, format de pastors y miseros montanyesos, dongui lliçons de política práctica y de bon sentit á personatjes tant encopetats com lo bisbe de la Seu en persona, y un delegat especial de la primera nació d' Europa, de Fransa.

Lo que passa á Andorra es senzillissim d' explicar, y aném á ferho en pocas ratllas.

Andorra es un país misero y sens recursos de cap mena. Las Valls son tan estretas, que si alguna llenca de terreno 's cultiva, han degut sos habitants arrancar-lo á las rocas á forsa de trevall. Si Andorra no fos independent, sino que formés part d' Espanya ó de Fransa, no tindria ni habitants.

A pesar de tot aixó, la influencia de la constitució política d' Andorra ha despertat en sos habitants lo desitx d' entrar d' una vegada en la via del progrés. Al examinar sa situació, s' ha trobat ab que no podia esperar res de Fransa ni d' Espanya, y que son propi territori no li ofereix recursos de cap mena. Los andorrans joves y actius han d' emigrar avuy de son país. En Beziers tant sols, forman una colonia de mes de doscents individus.

¿Quin recurs los quedaba per conservar sa independencia y millorar? Un tant sols: lo d' imitar á Suissa, y establir en sas Valls la *industria dels estrangers*. Son pays situat al bel mitx dels Pirineus y capritzosament accidentat, se presta al exercissi de tal industria.

Pero pera establir tal industria necessita-ba recursos que no tenia, ni podia crear. Necessitava enllassar-se ab Europa per medi de camins de ferro y carreteras. Lo primer que va oferir als andorrans aquestos recursos, va ser una companyia de joch, per l' istil de las de Mónaco y de Baden. Los andorrans van rébre-la com al sen Messias.

Ab lo dit quedan explicadas las duas revolucions andorranas: la del 66 y la del 80. En una y altra va pujar per forsa d' armas lo partit innovador, apoyante una y altra vegada en una Companyia que, á truco de tenir un lloch per jugar, ofereix als andorrans tot lo que 'ls falta.

La revolució del 66 no va dar cap resultat per falta de formalitat en la Companyia, y per la contra revolució que van fer los caiguts, que eran, com ara, los elements aristocráticos, los *caciques* del pays; puig que es precis saber que la escassa propietat particular que hi ha en Andorra, está concentrada en mans de uns pochos, que no 's proposan mes que perpetuar lo seu domini per medi de la falta d' ilustració dels restants.

No volem jutjar si 'ls andorrans fan be ó malament entregante á la Companyia de joch; sols farem notar que desde temps inmemorial, la petita República no ha avanstat ni un pas, y que si ha buscat medis per sortir de son trist estat, no n' ha trovat may d' altres que 'ls que li ofereix la Companyia, y que, al acceptar sas ofertes, ha imposat com á condició precisa la de que la entrada á las casas de joch quedí absolutament prohibida als fills del pays. Deixem als moralistas la tasca de resoldre si 'l cambi que vol fer Andorra serà un bé ó un mal; resolució que no pot donarse sens tecir presents totas las circunstancias explicadas y moltas d' altres.

La revolució actual d' Andorra va tenir lloch lo 8 de desembre del any passat. Lo poble armat va destituir al Consell general y als de parroquias, substituintlos per uns altres. De las sis parroquias ó cantons municipals de que 's compon la república, sols dos, los mes apartats y poch importants, van oposar resistencia, pero 'ls revolucionaris van rendirlos sense efusió de sanch. Una trentena de tiros inofensius, y unas quantas bastonadas á un amic dels caiguts que va fer foch després de la rendició del municipi de Canillo, son los únics actes violents que ha produhit la revolució actual d' Andorra.

Los caciques caiguts van intentar alguna resistència passiva. Van acudir al Veguer—(Jutje en causas criminals)—nombret per lo co-princep francés, que es avuy lo president de la República, y van portarlo á Andorra. Lo Veguer, lluny de mostrar la imparcialitat deguda, va declarar-se en pro dels caiguts. En vista d' això, lo Consell revolucionari va indicarli *atentament* per ofici, que faria be entornantsen á Fransa á entrar al co-princep. Lo Veguer va acceptar lo Consell, y va auarsen al seu país.

En vista d' aquesta actitud del Veguer francés, los andorrans van dirigir la mirada al altre co-princep, que es lo Bisbe de la Seu d' Urgell. L' equilibri entre 'ls dos co-princeps ha sigut fins ara la salvació de la independència d' Andorra.

Comissions del poder revolucionari van anar á trovar al Bisbe ab lo qual havia Andorra romput tota mena de relacions desde la contra revolució del 68. Lo Bisbe Cassanyas va rebre be als comissionats, y fins va prometrels apoyarlos en sas pretencions, inclosa la de tractar ab la companyia de joch. Gracias á n' això, quan va enviar á son secretari á prendre possessió del co-principat en las Valls, va ser rebut ab grans mostres de contento y d' entusiasme.

Pero tant bon punt com lo Bisbe va haber lograt la seva, va girar la cascaca als andorrans del poder y declararsels contrari. A tot això havia arribat á la Seu un delegat especial del Govern francés, M. Imbert Gourbeyre, y ab ell va entendres desde luego lo Bisbe Cassanyas.

De comú acort tots dos, en 28 de Febrer passat van donar un decret ordenant varias bases de que ja tenen coneixement los nostres lectors, y 'l mateix dia ó l' endamà van dirigir per separat allocucions als andorrans. Aquestas allocucions, redactadas y publicadas en llengua catalana que es la oficial d' Andorra, son notables per los distins criteris que respiran.

La del Delegat de la República francesa, declara oficialment que 'l Govern francés tindrà sempre un gust especial en contribuir al benestar d' Andorra, y que 's proposa particularment estudiar los medis de construhir una carretera que faciliti sas comunicacions ab Fransa.

La del Bisbe Cassanyas es una pastoral furibunda, de la qual pot jutjarse pels següents párrafos que copiém:

De res li serveix á un país, que l' llegalador donia lleys sabias y justas, quant los subdita son rebeldes al principi d' autoritat; per això veyem avuy per totes parts, que 'l principi del liberalisme, que en la sua essencia es lo funest principi d' insubordinació á tota autoritat, fa neccessari en casi todas las naciones lo régimen de la forza, y 's multiplican espantosament los exercits y funcionarios de policia y ordre public per substituhir lo sant temor de Deu que ans formaba la base de las instituciones públicas y era 'l que guardaba los

Estats. Pero, ay! que ja 'ns avisa lo Real Pr feta, que si 'l Senyor no edifica la casa, en va treballan los que la edifican: y que si 'l Senyor no guarda la ciutat, inutilment vigila 'l que la guarda. Psalm. 128. Per això veyem avuy, que la perturbació ha succehit á la pau cristiana d' altres temps mes felissos, perque han volgut las naciones prescindir del esperit cristiá per substituhir lo per lo esperit liberal.

Afortunadament no domina en Andorra aqueix esprit de la anomenada civilisació moderna condemnada tantas vegadas per la Iglesia Santa, y estigueu segurs que 'l vostre Bisbe Princep vigilará de dia y de nit á las portas de vostra casa, perque no penetria aqueix mortal enemich: pues ay de vosaltres! lo dia que fossiu victimas d' ell; ja que destituits dels medis de repressió ab que contan las grans naciones, si un dia deixés de ser lo vostre Govern lo Govern paternal y essi diriam patriarcal que ha sancionat la tradició dels sigles, seria impossible la continuació del vostre modo de ser. Aiseu pues la vostra mirada molt mes alta de lo que la alsan los pobles moderns: aiseula fins á Deu Nostre Senyor, ja que es Ell lo que funda las naciones y destrueix los imperis: aiseula fins á Deu, perque es Deu a qui habeu de servir com á vostre primer Rey y Senyor: aiseula fins á Deu, perque es la sua santissima voluntat la que ha de ser la regla de las vostras accions privadas y de tots los actes publichs de las vos-

tras autoritats aixis politicas, com judiciales y administrativas: aiseula fins á Deu, perque d' Ell habeu de rebre 'l ausili en las vostras tribulacions y la gracia de ser fets cumplidors de las vostras lleys y costums antiquíssimas: aiseula fins á Deu, perque d' Ell habeu d' esperar la restauració de la verdadera pau y tranquilidad que habia sigut fins ara lo caracter distintiu y tradicional d' eixas hermosas Valls: aiseula fins á Deu perque Ell es 'l que os donará la benedició sua e 'ls vostres camps que os proporcioní 'l pa de cada dia que li demaném en la oració del Pare nostre: aiseula fins á Deu perque d' Ell y no de casas de joch y de immoralitat ni de consells de homes sense Deu y sense conciencia os han de venir lo benestar y la prosperitat del vostre, encara que pobre, pero envidiable país.

Com vaig dir ja, los andorrans no van fer lo mes petit cas ni del decret ni de las allocucions. Van llegalitzar, si, lo poder revolucionari per medi d' unas eleccions, y desde allavors se creuhen forts en son dret, y esperan ab la major tranquilitat y calma.

En vista d' aquesta actitud, los Delegats dels co-princeps van decidirse á presentarse en Andorra. Van anarhi, com ja vaig dir, lo dia nou del corrent, y van assistir al Consell del dia deu. En sa presència lo Consell va ratificarse en tots sos acorts y negarse á procedir á novas eleccions, per lo qual los Delegats van tornarsen á la Seu lo dia onze, després d' haber fet davant d' aquells pobres pastors, lo paper mes infelis que ferse puguí.

En tal estat se trova la qüestió andorrana, sense que per ara se sàpiga de fixo quina resolució hauran pres los Delegats.

Los andorrans se creuhen forts en lo seu dret, y opino que están en lo cert baix lo punt de vista legal. Andorra es una nació

independenta, y son Consell general es lo poder suprem. La autoritat dels co-prínceps, segons us y costum, no s'exten mes que á l'administració de justícia en lo civil y criminal per medi de sos Veguers y Batlles. No teneu, donchs, Espanya ni Fransa mes recurs que respectar l'indpendencia d'Andorra, ó cometre un atropell. Qualsevol mida violenta que 's prengui será un verdader alenat.

Veritat es que 'l poder actual d'Andorra té origen revolucionari, pero ha sigut ja llegitimat per la expressa voluntat dels andorrans, manifestada en votació solemne. ¿Podem deixar de reconeixel los governs d'Espanya y de Fransa, que casualment tenen un y altre un origen de força igual al del actual d'Andorra?

Per altra part, crech que Fransa farà perfectament no embolicantse en la qüestió. Los andorrans, ab taf de que se 'la deixi en pau, no regatejarán las explicacions que se's demanin.

Y farà bé de no embolicarse, puig que 'ls andorrans son gent de lletra menuda, qu'han trobat ja que debent sa república la independència á Carlomagne,—segons la tra-

dicció y tal vegada segons documents,—loca lo co-principat als descendents de Carlomagne, que no son los francesos, sino l'emperador d'Alemania, y son gent molt capassa, si 's preten intimidarlos, d'anarsen á Berlin ab varios pergamins en la cartera. Es ben sapigut que á Alemania hi ha doctors pera tot, y que als mateixos que van trovar avans de la guerra del 70 que la frontera alemanya ha de ser lo Rin, no 'ls fora difícil averiguar que l'emperador Guillelm es lo co-príncep d'Andorra, ni 'ls costaria gran treball formar un arbre genealògich completíssim. Moltes vegades petites causas produheixen grans efectes.

Si obran, donchs, ab prudència Espanya y Fransa, deixarán en pau als andorrans y 's limitaran á exercir las atribucions judicials inherents á sos co-principats, en la seguritat de que si Andorra trova que la nova marxa empresa la afege, al implorar son aussili, la treuran del mal país, que es l'únic deber que respecte d'una nació petita com Andorra, imposa la co-soberania á nacions relativament tant poderosas com Fransa y Espanya.

V. A.

Secció de Varietats.

DE TREMP A LA SEU.

En nostre primer article ó carta vam haber de deturarnos en Organyá, població situada á la vora mateixa del Segre.

Sortint d'Organyá y prenent lo camí que porta cap á la Seu no 's tarda gaire en trovar un punt del qual sembla impossible que pugui tirarse avant, puig no's ven per ahont penetrarà 'l camí per entre aquelles rocas escarpadas. Pero luego que un s'hi acosta, trova que encara que 'l riu passi just per una estreta escaleta que separa las duas montanyas, s'ha lograt ferhi un camí, que en molts trossos està materialment sospès damunt de l'aigua que baixa rápida, com si tingués pressa per sortir aviat d'aquelles estretures.

Durant algunas horas d'extensió lo Segre passa materialment encaixonat. A l'un costat y al altre del estret llit del riu, s'alsan perpendicularment grans murallas d'extraordinaria altura y tan espedadas, que per poder passar lo camí s'ha hagut d'obrir á força de treball y constancia en la roca dura. Tan escabros es lo terreno, que 'l camí ha de passar de l'una banda del riu á l'altra moltes vegades, sens lo qual hauria sigut difícilíssim sino impossible trarlo avant. D'això 'n resulta que 's trobin diversos ponts sobre 'l Segre, que han fet célebres las nostras discordias intestinas, com

lo d'Espia, lo de la Mala Dona, lo del Diabla, lo d'Organyá, etc., etc. Tota ella eran anticha, d'un sol arch y ab rampas y alguns característichs per la seva arquitectura.

Y dihem eran, perquè en la actualitat molts dels tals ponts están substituïts per vulgars y mal fetas palancas de fusta. Durant las darreres guerras civils, l'ineptitut de generals y cabecillas, lo poch carinyo que alguns d'ella tenian á la nostra comarca y l'esprit de destrucció que animaba á uns y altres, foren causa de que vollessin molts d'aquells ponts, que, com pot suposarse, no s'ha cuidat de restablir lo govern de Madrid.

Desde Organyá á la Seu, passa lo camí duas horas per entremetx de la escaleta que recorre 'l Segre. Lo qui viatja per aquella soletat, veyent sempre 'l cel com desde 'l fondo d'un pou inmens, sentint als seus peus lo remor del aigua que mes que corre salta de roca en roca ab força torrential y no trovantse ab altres recorts que 'ls de dol y extèrmini que 'ns han deixat las guerras fraticides d'aquest sigle, no pot menos que entregarse á reflexions tristíssimas, per en-

tre las quals sols veu raigs d'esperansa ab tanta dificultat com vislumbra los del Sol desde aquelles fondaladas.

En aquells llocs ferestechs s'han entre-
gat moltes vegades los fills de la terra á
guerras d'extermini, y ¿qué n'ha tret Cata-
lunya? quin resultat, quina consideració li
han valgut tants sacrificis?... Fa trenta anys
que està demanant la carretera que ha d'en-
lassar la Seu ab Organyá y ab Lleyda, y la
carretera encara no està feta. Si avuy pot
tranzitarse de l' un punt á l' altre se deu als
camins que á forsa de treball y de paciència
van obrir en la roca 'ls nostres avis.

Seguint lo camí avant, tant bon punt s' ha
sortit de las angosturas del Segre y s' ha
tret lo cap á la plana, se dibuixan ja en l'
horisont los forts de la Seu, enquadrats en
lo march que 'ls forman los Pirineus.

Se surt donchs d' una recorts, y s' entra
en altres d' igual género com si al recorre
la nostra montanya no poguessim rebre al-
tras impresions, que impresions de dol y de
llágrimas!

A mida que un s' acostá als forts de la
Seu, lo mosso ó guia va esplicantli lo oco-
regut durant los darrers sitis, é indicantli
los punts en que van emplassar-se baterias,
los que servian de refugi als carlins etc. etc.
Al arribar prop dels forts, y després de
atravesar Castell-Ciutat, que es un misero
barri de la Seu, col·locat en una petita mes-
eta que forman las duas montanyetas ó
puigs que coronan lo castell y la ciutadela,
se veu berrbe la situació dels tals forts, que
completa lo petit baluart independent anomenat
torre de Solsona; forts que dominan
per complert á la ciutat de la Seu, situada
en mitx del petit plá que en sa confluencia
forman lo Segre y lo Balira. Los forts de la
Seu, que en altres temps tenian gran impor-
tancia com á forts fronterissos, la han per-
duda avuy completament, gracias á la po-
tencia de la nova artilleria. Contra un exèr-
cit regular no sostindrian ni un siti de vuit
dias.

La Seu y 'l seu petit plá son un verdader
oásis entremitx d' un desert de montanyas.
Lo plá es dels mes productius de Catalunya.
En ell s' hi cultivan vinyas que donan un vi
petit pero agradable, y sas hortas son ricas
en fruitas y verduras. Gracias á l' horta y á
la cassa que abunda per aquells encontorns
la vida en la Seu es fácil y la alimentació
nutritiva.

La Seu es una població de poch mes de dos
mil quatre cents habitants, en sa major part
dedicats á la agricultura. Sent una pobla-
ció agricola, sede de bisbat y plassa forta,
inútil es dir que ha de tenir molt de levítica
y d' oficial. En efecte, en ella dominan los
militars y l' clero.

Ab tals condicions y per son aïslament, la
Seu seria una ciutat completament atrassa-
da si no hagués tingut la fortuna de que al-
guna de sas famíllas mes visibles s' entre-
guessin en cos y ánima al moviment modern.
La coneguda familia Llorens, per exemple,
familia aristocrática per sa posició y arrels
en lo pays, pero eminentment democrática
per las ideás tradicionals fins en sos gefes, ha
contribuít y contribuheix, no poch, á
contrabalansejar las influencias ultramon-
tano-militars. Gracias á ella y á algunas al-
tras, en la Seu hi ha cert esprit de millora y
de progrés, que la converteix en una petita
ciutat montanyesa en la que poden viure los
que necessitan respirar la pura admósfera
de la civilitació moderna; gracias als esfor-
sos dels pochos pero bons liberals de la Seu,
avuy la població conta ab varios establi-
ments d' instrucció y de recreo, com son un
naixent Institut de segona ensenyansa, pas-
seig, casinos, sala per teatro y ball, bons ca-
fés, regulars fondas, etc., etc.

A pesar de ser la Seu una població histò-
rica y de gran importancia en altres temps
conserva pochos recorts notables. La catedral
bisantina està emblanquinada y tirada á
perdre, y segons malas llenguaas, molíssims
objectes de gran valor é interés que servian

pel cult, han desaparegut, tal vegada no per
tothom.

Lo gran seminari comensat pel famós
bisbe-cabecilla, doctor Caixal, que es una
construcció elegant en mahons y pedra, està
encara sense acabar.

Segons sembla, lo Bisbe actual no te en
sa terminació tant interés com son anteces-
sor, y es fácil que prefereixi dedicarse á
millorar lo palau episcopal, renovat ja en
part per lo mateix doctor Caixal.

De la Casa senyorial dels comtes d' Ur-
gell ne queda poca cosa, y en la actualitat
lo duenyó de part d' ella està tirant
á terra lo que era escala principal, y que
oferia poch mes de particular que sos re-
corts històrichs.

V. A.

Correspondencias

DEL «DIARI CATALÀ».

S. Julià de Loria (Andorra) 21.

Lo Consell general disolgué, per créurela innecessaria, la ronda dels nou homes y á son decener, lo dia 12 del actual, de comú acord ab lo Batlle espanyol.

Aquest rebé un ofici de son Veguer ab fetxa del 18 per aquella dissolució, y contestá ab un altre ofici dihent que 'n las Valls regnaba completa tranquil·tat.

Lo 18 se 'ls enviá un *ultimatum* pera que 's sometessen á las bases dels co-prínceps.

Demà 22, á las dotze de la nit comensa 'l bloqueig ó siti rigorós.

Lo segon batalló de Lutzana que arribá ahir á la Seu, sortirà á las deu del matí á ocupar los punts, repartinselhi mantas,

pera preservarlos de las neus que en alguns punts tindrán á tret de fusell.

Un altre batalló que sortirà de Barcelona, ocupará 'ls punts desde Puigcerda á Martinet, en la frontera hispano-andorrana.

Los andorrans se trovan provehida de queviures per mes de tres mesos y esperan ab paciència 'l final d' aquest acte de guerra.

Vensuts y vencedors lamentan y no comprenen una mida que á res conduheix.

Lo Consell general ha enviat al President Grevy una atenta exposició aclarant los fets y posant de relleu la conducta de son delegat M. Imbert.

Si 's creu que en Andorra hi haurá disturbis y 'l anarquia que desitjan, van molt equivocats. La prudència y 'l ordre que han tingut fins avuy es la seva consigna y esperan los aconteixements ab molta sanch freda.

Exceptuant lo Sindich caigut, son fill, son cunyat y 'l farmacéutich, que viuen en la Seu, pero que tenen sas familias aquí, ningú ha deixat la Vall ni ha abandonat sa casa.—Lo corresponsal.

14. Lo CORRESPONSAL: [Sobre Andorra] Diari Català, 586 (23-III-1881).

LA QUESTIÓ D' ANDORRA.

S. Julià de Loria (Andorra) 21.

La qüestió 's complica, pero los anderrans s' aguantan fermes com una roca.

Ab fetxa del 19 los co-prínceps van dirigir ahir al Il·lustre Consell general de las Valls y als honorables cónsuls de las 6 parroquias lo següent ultimatum:

«Ab aquesta fetxa 'as dirigim al titulat Consell general de aquestas Valls, comunicantli que si dins lo terme de 3 dias no 's presenta als infrascrits delegada en lo Palau episcopal d' Urgell una comissió del mateix Consell investida de pleos poders d' ell y dels de las parroquias, disposada á portar á compiert efecte todas las disposicions del manifest de 28 de Febrer últim, quedara sospesa l' administració de justicia en aquestas Valls, habent acordat los co-prínceps tancar la frontera francesa y practicar los medis necessaris pera que ho sigui també la d' Espanya.—Deu guardi, etc.—Firman: lo delegat del Bisbe d' Urgell, Mossen Freixa y lo del govern francés, mon-sieur Imbert Gourbeyre.»

Al mateix temps van enviar la següent alocució:

ANDORRANS.

«La situació excepcional en que 's trovan eixas Valls han obligat als vostres co-prínceps á pendre aquellas resolucions que han cregut oportunas pera restablir la pau y afansar l' ordre.

Per la consecució d' aquest objecte disposaren, entre altres cosas, unas eleccions generals que debian ser verificadas ab tals condicions que assegurassin plenament la llibertat del sufragi á fi de coneixe las aspiracions ligitimas del pais. Pero lo Consell general revolucionari se negá á donar compliment á las disposicions que eran la verdadera taula de salvació d' Andorra, y á practicar ditas eleccions mediant las condicions prefixadas, y pera donar una aparença é barmia de legalitat á sa situació,—sorprement vostra bonafé,—va procehir á un simulacre d' eleccions sens garantías de llibertat las quals foren protestadas previamente pe 'ls infrascrits y ho han sigut després per los electors de quatre de las sis Parroquias que componen la Vall que no deixan d' elevar exposicions als co-prínceps sometentos á sas disposicions y demanantos que fassin cessar quant ans un estat de cosas que portaria la Vall á sa total ruina.

Per lo qual essent deber nostrososar fi d' una vegada per sempre á las convulsions que agitan al pais y habent agotat los infrascrits tots los

medis morals que 'ls ha dictat son esperit de suavitat y conciliació per restablir la legalitat, se dirigeixen a vosaltres, pacífics habitants de las Valls d' Andorra per manifestarvos la desatenta da conducta que han observat los titulats Consell general y de Parroquias que avuy se trohan al frente de l' administració de la Vall; y pera carregar sobre tots y cada un dels individus de que se componen la responsabilitat de las aeveras disposicions que acabem de pendre a fi de sometre als rebeldes y de deixar en son lloch lo principi d' autoritat que ha sigut trepitxat, ab gran escándol de tots aquestos pacífics habitants.

En sa conseqüència tenim lo sentiment d' anunciavros, que segons los termes del «ultimatum» que en lo dia d' avuy habem dirigit al Consell general, si dintre lo terme de tres dias, que 's contarán desde lo de la notificació d' aquell, no se subjectan los rebeldes incondicionalment a las disposicions del «Manifest» de 28 de Febrer

prop passat, quedarán tancats los tribunals e in-comunicadas las Valls ab Fransa habentse pres las disposicions degudas pera que ho sigan ab s'Epanya.

Seu d' Urgell 19 de Mars de 1881.—Lo delegat del bisbe d' Urgell, Lino Freixa, Pbre.—Lo delegat del govern de la República Francesa, A. Imbert-Courbeyre.»

La amenaça per la part d' Espanya, s' ha portat ja a efecte. Lo batalló de Luitxana arribat ahir a las deu, ocupa los pobles amenaçats: Arenabell, Argolell y Targa de Moles, disposat a tancar la frontera de Andorra per la part de la Sen.

Com pot veures, los co-prínceps segueixen en sa marxa vacilant, y encara no han sapigut trobar medi per evitar que sa conducta aparegui com un acte de forsa y res mes.

¡No deixa de ser graciós lo veure a duas nacions com Fransa y Espanya no sabent trevar rahons legals contra alguns miseros pastors de la Vall d' Andorra! Los co-prínceps retiran la administració de justícia, en lo que están fins a cert punt en lo seu dret; pero ¿en quina rahó 's fundan per sitiar per fam en ple siglo 19 a un Estat, que per petit que sigui gosa de la independència, y que te un govern legalment constituït?—*Lo Corresponsal.*

15. LO CORRESPONSAL: «La qüestió d' Andorra», Diari Català, 587 (24-III-1881).

LA QUESTIÓ D' ANDORRA.

La petita república dels Pirineus atreu avuy la atenció de tota Catalunya. An'm douchs a dedicarli unas quantas raias.

No deixa de ser un espectacle curiós lo veure la lluyta desigual que ve sostenint Andorra. Ella está sola, completament sola al davant del Govern francès y del Bisbe de la Sen, ajudat pel govern d' en Sagasta. A l' un costat hi ha quatre ó cinch montanyesos, en sa gran majoria pastors y gent inculca, y al altre duas nacions poderosas. Fransa y Espanya tenen milions de soldats; Andorra tenia nou homens a las ordres d' un decener, y encara va lliscenciarlos al rebre l' ultimatum dels co-prínceps.

Pero si Andorra no te la forsa, te en cambi l' dret. Sos enemichs han volgut pintarla com presa de la anarquia, pero ja se 'ls ha descubert que sols existeix en la seva imaginació. Los andorrans están tranquils, perfectament tranquils. Ni un sol atropell, ni un sol delicta ha tingut lloch en aquellas valls pacíficas desde que tenen establert lo govern que va imposar la re-

volució y legitimar lo sufragi, practicat segons la consuetud del pays.

En cassos com los d' Andorra es quan se veu mes la forsa del dret. Aquells montanyesos han anat cap al seu fi sens vacilacions ni dubtes. En ús de sa soberania s' han canbiat lo govern, y en ús de la mateixa l' han confirmat en votació solemne. A totes las intrusions dels co-prínceps, han respost ab la serenitat y calma propias dels que 's senten ab rahó. Los co-prínceps, en cambi, ab tot y ser personas tan grans des com lo Bisbe d' Urgell y un delegat especial del Govern francès, no han tingut may cap pensament fixo. L' un dia han ordenat lo que no podian, y a l' endemà se n' han anat a las Valls, demanant al Consell general que 'ls rebés y 'ls escoltés. Després d' aquest reconeixement explicit, han insistit en imposarse y en la expectativa de no ser obehits han dirigit un ultimatum als andorrans, prevenintlos que 'ls sitiarian per fam y 'ls retiraran los encarregats d' administrar justícia. Los andorrans per ara s' aguantan fermes, y si son objecte d' un acte de forsa podran dir ben alt que son una victima com qualsevol altra.

A tot això, lo que trovem més lamentable es la ingerencia oficiosa del govern espanyol en tan enutjós assumpte. Lo co-príncep es lo bisbe de Urgell, y 'l ministeri Sagasta s'ha posat a las ordres del bisbe fins al extrem de prestarli batallons pera imposarse als habitants d' Andorra.

La trovem lamentable, puig que lo programa del bisbe Cassanyas se reduheix a malhelir la llibertat y la civilisació moderna, en termes dignes del més furibundo predicador de poblet. Los soldats espanyols, baix lo govern del partit més avançat dins de la monarquia, van a imposar tals malediccions a uns que no poden defensarse d' ellas.

Y preguntem: ¿qué te que veure lo govern d' Espanya ab lo bisbe de la Seu? ¿Pot seguir aquest essent al mateix temps subdit d' Espanya y co-príncep d' una nació estrangera?

Respecte a la primera pregunta, no tenim cap inconvenient en respondre que 'l govern de Madrid res te que veure ab lo bisbe de la Seu. A Espanya no li ha més que un poder, del que no forma part lo tal bisbe. Las tropas espanyolas no poden ni deuenh ser posadas al servey de cap particular, per elevat que sigui. Si 'l bisbe d' Urgell te drets fora d' Espanya, que se 'ls defensí ab sas propias forsas, ó ab las que li prestí la mateixa nació a que vol imposarse. La cosa es tan clara, que no necessita més demostració.

Respecte a la segona pregunta, es també evident que no pot seguir lo bisbe d' Urgell exercint lo co-príncepat. Aquest, en tot cas, seria un privilegi feudal, y 'ls privilegis feudals van ser abolits a principis del sigle en tot Espanya. Encara que suposessim que l' hagues conservat lo bisbe de la Seu, no podria exercirlo ell en virtut de las lleys desamortisadoras. L' Estat espanyol hauria succehit al bisbe en son exercici.

Cridem sobre aquestas consideracions la atenció dels poders públichs, y especialment la del Capità general de Catalunya, de qui dependeixen directament los batallons que ha fet moure lo Bisbe d' Urgell. No hi ha cap rahó per incomodar als andorrans, ni menos n' hi ha pera que 'l govern espanyol prestí sas forsas a qui vol exercir un co-príncepat que no li correspon.

Al dirlo que dihem no aplaudim, ni molt menos, los actes administratius del nou govern d' Andorra. En ells no 'ns hi fiquem, perque no hi tenim res que veure. Lo que voldriam evitar es que la nostra nació coadjuvés a un acte de forsa contra la petita república catalana dels Pirineus.

16. [VALENTÍ ALMIRALL]: «La qüestió d'Andorra», Diari Català, 589 (26-III-1881).

Notícias d' Andorra.—Hem parlat ab personas arribadas de la Seu d' Urgell y 'na han manifestat que 'l bloqueig de las Valls es tan figurós, que no hi ha compassió per ningú que no sigui amic íntim del bisbe Cassanyas, á las ordres del qual sembla que estiguin las autoritats espanyolas y 'l delegat del govern francés.

Un metxe francés que habita en Sant Julià d' Andorra, després de posat lo bloqueig, va acudir al brigadier y al delegat francés en sollicitut de passaport per entrar y sortir de las Valls y poder cuidar als seus malalts. L' un y l' altre van endossarlo al bisbe, y aquest va negarse á estendre lo passaport si no se li presentaba un certificat del Rector de la parroquia y un altre del Batlle espanyol.

També s' ha negat passaport, entre altres, á dos andorrans que tornaban de la Cerdanya.

17. [REDACCIÓ]: «Notícias d' Andorra», Diari Català, 590 (27-III-1881).

Notícias d' Andorra.—Lo bloqueig s' estreny cada dia mes. Lo bisbe d' Urgell, secundat fins á un extrem inverossimil per las autoritats espanyolas, se ceba en los pobres andorrans, fentlos pagar lo delictu d' haberlo tornat á reconeixre com a co-princep.

Lo dia 28, lo segon sindich de la República, don Pere Baró, que per mes senyas es metje, va anar á la Seu a visitar á una de sas clientas, la baronesa de Plandolt. Va subirse sa arribada; y de moment se 'l va posar pres, si bé que luego se 'l deixá en llibertat baix fiança del uscal eclesiástich senyor Alós, dihentseli per ordre verbal que seria internat á Lleyda, conduhintli una parella de civils. Lo Sr. Baró que sens dubte coneix los procediments de las nostras autoritats civils y eclesiásticas, va sortir sol cap á Lleyda, ab l' intenció de presentarse al Gobernador civil, y en cas necessari al govern de Madrid.

Lo primer efecte del bloqueig ha sigut un infanticidi, puig una que conduhia una criatura á la sucursal de la Casa d' expositos en la Seu, van habarla d' abandonar en lo poblet d' Argolell, ahòt va trovársela morta.

Y encara 'l bisbe y 'l delegat francés, que van á la una, no están contents. En la Seu s' ha concentrat la guardia civil per fer mes figurós lo bloqueig, y allí meteix hi ha policia francesa encarregada de vigillarlo.

Aquesta policia, sabedora l' altre dia de que s' havia entregat lo correu dirigit al germà d' un andorrà, va posarlo en coneixement del delegat francés. Una indicació d' aquest va bastar pera que lo governador militar de la Seu dongués ordre al administrador de correus pera que no entregui res á cap andorrà.

Las complacencias injustificadas que las autoridades tienen al bisbe y al delegat francés, comienzan ya á posarnos en ridicul. ¿En quina llei se fundan las autoridades per detener e internar

á un extranjero d' una nació ab la que no estem en guerra? ¿Quina llei autoriza la detenció de la correspondencia? ¿De quan ensá los militars manan en cerreus? ¿No saben las autoridades de la Seu que lo segon sindich d' Andorra mereixia las atencions que 's prodigan als poderosos?

Creyérm que tot lo dit ha de cridar la atenció de las autoridades superiores y del govern, com ha de cridar la del públich la versió que corre, de que la empresa de joch de Monte-Carlo ha repartit fortas sumas per impossibilitar la competència que podria ferli en Andorra un' altra empresa.

18. [REDACCIÓ]: «Notícias d' Andorra», Diari Català, 594 (31-III-1881).

UNA EXCURSIÓ A ANDORRA.

I.

Un excursió a la petita república dels Pirineus es de las més interessants que poden ferse dintre de Catalunya. A pesar d'això son molt pocs los que l'han feta, per lo qual crech que 'ls lectors del DIARI CATALÀ veurán ab gust que 'ls comuniqui algunas de las impresions que vaig portar-ne. Dich impresions, perquè ni puch ni vuy fer un estudi complet d'Andorra.

No sé perquè al trovarme ja poch en la provincia de Lleyda, va apoderarse de mí lo desitj d'anar a Andorra. Vaig manifestar-lo en Tremp, y per més que 'ls meus amichs van amenassar-me ab vint horas de caball a la anada y ab altres vint entre caball y tartana—si 'n trobava—á la tornada, no vaig deturarme, y dihent ¡cap a

Andorra falta gent! vaig peddre un guia, que en un dia y mitx va conduhir-me a la Seu d'Urgell.

Si avans de arribar a la Seu lo meu desitj era gran, a la Seu va fer-se-me irresistible. Per casualitat vaig posar al hostal de l'Andria, ahont per més senyas se menja millor que no s'espera en una població tant erreconada, y al assentarme a taula vaix trobar-me rodejat de francesos. Per casualitat va tocar-me la cadira entre Mr. Imbert Gourbeyre, Delegat especial de la República, vingut expressament de París per l'arreglo, ó desarreglo de la qüestió andorrana, y un corresponsal del periódich *Le Temps*, y com pot suposarse no vam tardar en fer conversa, que com pot suposarse també, va recaure sobre la qüestió del dia.

A las pocas paraulas vaig notar ja que la actitud dels andorrans los preocupava més de lo que podia esperarse tractant-se d'una república microscòpica, y durant lo dinar, mentres en bona pau y animada conversa saborejaban las frescas tróytas del Balira y las fortas perdius del Pirineu, va distreu-rens més d'una vegada la entrada y sortida d'alguns aduaners ó carrabiners francesos, que tenia allí lo Delegat á sas órdenes per fer de correus. A la mateixa taula hi dinaban lo secretari de la prefectura de Foix y un traductor oficial, que per més senyas parlava 'l català com jo mateix ab tot y ser fill de Fransa, y de la conversa ab ella vaig deduhir-ne que no tenian plan fixo en la qüestió andorrana, sobre la qual divagaban més de lo que era natural. Al ser á postres, va entrar lo secretari del bisbe d'Urgell. Lo Delegat francès va al-sarse de taula y tots van retirarse á sas habitacions á celebrar una conferencia. Era que acababa d'arribar la noticia de que

'ls andorrans, per medi d'una votació solemne, habian llegitimat las sevas autoritats revolucionarias.

Despres d'això, no van pas deturarme los amichs de la Seu, y á l'endemà de bon matí, acompanyat d'alguns d'ells vaig sortir cap a Andorra.

Lo camí de la Seu a Andorra es realment pittoresch. Lo riu Balira, que allí corra ab rapidesa torrencial, passa encaixonat per una vall tant estreta, que en molts punts deixa á penassiti pe'l camí. La vall del Balira es la vall d'Andorra.

A las duas horas de camí s'arriba á la frontera, que per la part d'Espanya, té sa casa de carrabiners y tot lo demás que caracteriza una frontera, y després de caminar una hora més s'arriba á Sant Julià de Loria, que es la població més rica y mercantil d'Andorra.

Avans de seguir, no puch deixar de fer notar que al atravessar la frontera, jencara que sigui per Andorra! hem d'averگونirnos de la ineptitud de la administració que sobre nosaltres pesa. Lo camí está molt mes ben cuidat en la part andorrana que en la espanyola.

Las tres horas de la Seu á Sant Julià van passarnos volant. Anabam junts tres ó quatre amichs de iguals idees y de gustos semblants, y no vam parar ni un moment la nostra conversa.

—Es particular—deya un d'ells,—y fins creuria que es providencial, si fos d'aquells que en tot veuen la mà de la Providencia, lo que passa en lo cor de la Europa latina. En cada cordillera important de montanyas, una petita república ha resistit la marxa dels temps y las vicissituds de la historia; y obscuras, quasi ignoradas totas ellas, no diré si son un recort ó una esperança, pero si afirmaré que son oásis, en los que qui vulgui pot viure allunyat de las miserables grandezas que 'ls grans imperis y las nacions poderosas compran á preu de llibertat y á cambi de sang preciosa de sos fills.

La observació del meu amich va semblar-me curiosa y vaig respondre-li:

—Es efectivament digna de ser notada la coincidencia. Al cor dels Alps tenim la relativament gran república de Suissa; en lo cor dels Apenins viu encara San Marino, com amagada entre 'ls robustos pichs dels Pirineus, ha conservat la seva forma de govern Andorra. Y mes digne de ser notat encara es que hajin pogut las tres repúblicas sostenir-se, trobant-se, com se troban, en la situació mes desfavorable, ó sigui en los punts que mes han sigut disputats d'Europa. La Suissa ha vist l'engrandiment, la caiguda y fins de resurrecció de les nacions

poderosas que la voltan: ha presenciado las guerras terribles entre el papá y el imperi, entre las antiguas creencias y la protesta, entre las diversas razas que se disputan lo predomini d'Europa, y no solo se ha conservado sino que ha crecido y millorat sempre. San Marino, despues de ser testimoni de las grans lluytas que ha provocat en tot temps la possessió de la península predilecta, ha resistit fins la unitat italiana, que ha sigut prou vigorosa per passar per damunt del mateix poder temporal dels papas. Andorra s'ha conservat a pesar de la tendencia absorbent y avassalladora de França y de Castilla, y sens disposar d'altra forsa que de la de sas institucions, s'aguanta encara. ¿Perqué no han seguit las tres repúblicas la sort dels estats feudals de la edad mitja? ¿Es tal vegada á causa de sa mateixa forma de govern, pera la qual lluny d'haber tocat l'hora de desapareixe, va aconstanse cada dia fins per las nacions mes poderosas? No afirmaré que la conservació de las tres repúblicas montanyesas sigui providencial, pero si diré que no s'aguantan com record d'èpocas funestas, sino com esperansa de temps de pau, de fraternitat y de pogres pacífich.

En aixó travessabam la frontera d'Andorra, y un altre des que ab mi anaban, va cambiar la conversa dihent:

—Ja som á Andorra; aquí es ja llengua oficial la llengua catalana; aquí manan ja los catalans, y aquestas circunstancias me fan ocorre una observació per l'istil de las que ha fet lo nostre amich no fa gaire. En la petita República d'Andorra es allí ahont millor pot estudiarse la nostra llengua y lo caràcter catalá.

Lo quí'mich sab lo que es la mar, analisant una sola gota d'aigua; lo naturalista refá la configuració dels animals prehistòrichs, ab lo sol exámen d'una de sas barres que s'ha trobat en estat fòssil. ¿Perqué estudiant als andorrans d'avuy no hem de poder averiguar lo que foram los catalans si disposessim de la nostra iniciativa, y no haguessim vingut influencias estranyas á modificar sino á desnaturalisar lo nostre caràcter?

La observació del meu amich de la Seu va sorprendre per sa novetat y trascendencia. Realment, á Andorra pot estudiarse la nostra llengua en sa historia com á llengua viva, y realment l'estudi d'aquells montanyesos catalans, pot donar molta llum per refer lo caràcter catalá. L'arxiu de las Valls ab sos llibres d'actes no interrompudas durant sigles, ab sa documentació que arriba fins á èpocas en que encara no s'havian fixat las llenguas llatinas, ha

de ser una mina inagotable pel que's posés estudiarlo. Las institucions polítics de las mateixas Valls, sas costums, sas son govern patriarcal, la organizació administrativa de sas sis parroquias, la historia medis empleats pera mantenir la tranquil·litat interior y salvar la independència de reixen ocupar preferentment la atenció del renaixement catalanista, y son estudiats per de transcendencia suma per tres.

No se si seria per aixó, que sens aumen vaig tocar ab lo fué á l'eugamontaba, per ferli apressurar lo pas: lo verdaderas ganas d'arribar á la primera població d'Andorra. Sé si, que per efecte de las conversas tingudas durant lo camí al descubrir la creu de pedra que marca la entrada de Sant Juliá de Loria, va experimentar una sensació agradable, tinta de las que habia experimentat en viatjes de mes importancia.

Va semblarme que 'ls pulmons s'expandían al contacte dels aires berts montanyesos, que's respira en la petita patria catalana.

V. ALMIRALL

Noticias d' Andorra.—Un particular de la Seu d' Urgell va rebre ahir dia 28 un parte de Paris, expedit per un conducte semi-oficial, en lo qual se afirmaba que 'l govern espanyol ha fet conèixe son gran descontent al govern francés per la qüestió d' Andorra.

Lo bloqueig de las Valls s' efectua ab tot rigor. Lo conegut *L'oros*, decener dels nou homes que disolgué lo Consell general ha sigut pres é internat. Lo *Manyà* està detingut y ha acudit à Perpinyà pera que li dexin lliure 'l pas ab son caball; no obstant tem que 'l fassin entrar altra vegada à Andorra.

Ahir arrivà à la Seu un capellà ab pase per ell, son criat, andorrà, y un matxo. Los soldats al veurel passar deyan que se 'ls feya ser soldats del Papa.

Se creu que 'l govern francés desistirà de tot y deixarà als andorrans tranquils.

Qüestió d' Andorra.—Després d' arribar à Lleyda lo segon Sindich de las Valls, don Pere Baró, per conducte del Governador civil va demanar passar à Madrid à conferenciar ab lo Govern espanyol, al mateix temps que dirigia també una comunicació à Paris.

Las respuestas de Madrid y de Paris van ser identicas. De l' un y del altre punt se diu al segon Sindich que se 'n vagi à la Seu à conferenciar ab los co-prínceps ab sos delegats, y que 'n la Seu ó en Andorra trobarà las instruccions que s' han enviat. Lo senyor Baró va sortir, dènchs, cap à la Seu ab lo corresponent salvo-conducte, y 's tenen esperansas de que al cap y à la fi lo govern francés y l' espanyol se faràn

carrech de que es ridícul seguir à las òrdes del Bisbe d' Urgell, y deixaràn de molestar als pacífics andorrans, alsantlos lo bloqueig.

20. [REDACCIÓ]: «Noticias d'Andorra», Diari Català, 597 (3-IV-1881).

21. [REDACCIÓ]: «Qüestió d'Andorra», Diari Català, 602 (8-IV-1881).

UNA EXCURSIO A ANDORRA.

II.

Sant Julià de Loria es la població més rica y tal vegada la més gran d' Andorra, ab tot y no contar més enllà de quatre cents habitants. Situada à la dreta del riu Balira y en la estreta llenca plana que deixa la Vall, pot ben dirse que tota sa vida s' enclou en lo carrer principal. Las casas que 'l forman tenen fins certa elegancia ab dos y ab tres pisos algunas d' ellas, y ab botiga quasi totes. En algunas d' aquestas se venen articles pe 'l consum del país, y en otras robas y quincalla ordinarias de las que proveeixen los *paquetaires*. La industria del *paquet* està ben decaiguda en lo nostre país, puig que s' ha descubert que 'l pas més fàcil pera 'l contrabando se trova dins mateix de las aduanas, pero á pesar d' aixó no 's plegan las botigas de

Sant Julià. Senyal es de que segueixen venent.

Lo poblet te un aspecte agradable, y no hi falta un regular hostal y un cafè en lo que hi ha bastanta concurrencia. Ademés tant Sant Julià com Andorra y alguna altra parroquia tenen la seva xaranga, que serveix per las balladas, festas y serenatas, y que toca certas pessas caracteristicas del país. Ab tot aixó no pot assegurar-se que

la independència republicana d' Andorra ha fet miracles? Si aquellas pobras valls fossin francesas ó espanyoles, ab prou feynas foran habitadas; ara los petits poblets que las animan están molt més avansats y civilisats que 'ls d' igual importancia d' aquellas montanyas, lo mateix per la part d' Espanya que per la de Fransa.

Al arribar à Sant Julià vaig anar à parar al hostal que te avuy lo senyor Marfany á qui anaba recomanat, y lo primer que va presentar-se à la vista fou l' *exercit* andorrà en peu de guerra. En aquell moment lo *decener* y los nou homens que tenia á sas òrdes pera conservar l' ordre y vigilar las Valls estaban fent beguda. Anaban armats ab fusells y tercerolas Remington, y no dya cap uniforme. L' unich que 'ls distingia era kempis vermells, que segons notícias habian adquirit d' una partida carlina que s' havia refugiat en Andorra. Lo mateix origen tenien los Remingtons.

Vaig posarme à conversar ab lo *decener* y 'ls seus subordinats, y encara no se 'ns havia servit à taula l' emorsar, quant va compareixe lo segon Sindich revolucionari senyor Baró, acompanyat del català don Mariño Pirretas, que te un dels primers establiments de San Julià y que per mes que no sigui ciutadà d' Andorra es dels que més s' interessan en la qüestió que avuy agita aquellas tranquilas Valls. Per mes que vaig escusarme, no va ser-me possible

deixar d' acceptar la seva casa, y en ella vaig ser al moment tractat com si 'ns coneguessim de tota la vida.

Dono tots aquestos detalls, perquè luego 'm servirán per l' estudi que 'm proposo fer del caràcter dels catalans d' Andorra.

A Sant Julià vaig enterarme de lo que es Andorra y del estat en que actualment se trova.

La petita república dels Pirineus te una extensió de 495 kilòmetros quadrats y una població de cinch ó sis mil habitants. Es difícil saber exactament lo número, per quan allí, com que no hi ha quintas, ni tarifas, ni gabellas de cap rassa, no hi ha necessitat d' estadísticas exactas. Tota la organisació se basa en las llars ó families andorranas, y encara d' aixó se 'n cuydan las parroquias.

La quasi totalitat dels 495 kilòmetros de territori, son boscos y montanyas sens cultiu. La única part cultivada es la vall, que es estretíssima. Tot lo cultiu d' Andorra se redubeix á alguns prats, pochos camps de patatas, y pcuissims horts. Pot ben dirse que es un poble de pastors.

Las Valls d' Andorra tenen la forma de una Y. La cama arrenca de la frontera espanyola, y á la meytat te la parroquia de Sant Julià. Una hora llarga mes amunt, se trova Andorra la Vella, y allí á la vora, en las Escaldas, la ball y el riu se bifurcan, formant los dos brassos de la Y. En lo bras dret hi ha las parroquias d' Encamp y de Canillo; en lo esquer las de Massana y Ordino.

Las sis parroquias forman la república. Al frente de cada parroquia hi ha dos consuls y un consell parroquial, y cada una d' ellas designa quatre membres per al Consell de las Valls, que es per consegüent poder suprem convencional. Nótis bé que lo número de quatre consellers es fixo, sens atendre pera res á la població de cada parroquia, lo qual constituheix una organisació federativa.

Las parroquias, districtes ó cantons son las que administran directament las rendas de la república. Totas ellas son relativament ricas, puig que disposen de las rendas de la montanya que sobra als habitants de cada una d' ellas y que arrendan pera pasturar bestiar, y explotan los boscos. Aixís mateix las parroquias cobren altres arbitres, com per exemple, l' arrendament dels hostals y tendas, que treuhen á pública subasta. Los gastos del Consell de

pública subasta. Los gastos del Consell de las Valls son sufragats per las parroquias, lo qual es també eminentment federatiu. Al ser elegits los consellers, las parroquias que representen los entregan una unsa y mitxa, y van rententlos las quantitats que gastan.

Per la administració de justicia tenen los Veguers y Batlles. Los primers veuhen en primera instancia lo criminal y los segons lo civil. Hi ha dos Veguers y altres tants Batlles, nombrats respectivament per los co-prínceps espanyol y francés. Los Veguers son nombrats lliurement; los Batlles son escullits d' entre una llista de sis noms, un de cada parroquia, que lo Consell de las Valls presenta respectivament á cada co-príncep. La llista dels sis noms s' anomena *Sisena de Batlle*. Lo jutje d' apelació es també nombrat per 'ls co-prínceps, que ademés se reservan la revisió dels pleys y causas en última instancia. La vista de causas criminals graves se té ab molta solemnitat, y en ellas hi intervé lo Consell de las Valls.

A n' aqueixa participació en la administració de justicia queda avuy reduhidas las atribucions dels co-prínceps, que son lo govern francés, com á successor dels comtes de Foix y lo bisbe de Urgell.

Lo dret civil d' Andorra se reduheix á unas pocas costums, y entra luego la legislació catalana com á supletoria. Tant en lo civil com en lo criminal, la administració de justicia va d' una manera veraderament patriarcal. Quan se tracta de faltas ó delictes leves, tot se reduheix á tenir alguns dias al reo en la presó que hi ha en Andorra la vella: pels delictes graves s' envia als condemnats als presidis de Frausa ó d' Espanya, segons hagi presidit lo tribunal lo veguer francés ó l' espanyol. Alguna vegada s' ha executat la sentència de mort, y en la sala gran de la Casa de las Valls s' hi veu una caixa de fusta que conté los fúnebres aparatos de dar garrot.

Pera la contractació hi han notaris, que son també nombrats per los co-prínceps.

A Andorra quasi no hi ha empleats públichs. Los mes importants y quasi únics son lo Secretari del Consell y l' Oficial de justicia ó Agutzil. Entre tots cobran poch mes que un dels temporers de las nostras oficinas.

He dit que el poder suprem es lo Consell de las Valls. Aquest nombra dos Síndichs. Lo primer es lo President de la República ó gefe del Estat; lo segon lo vice-president.

V. ALMIRALL.

LA QUESTIO D' ANDORRA.

La conducta de las autoridades de la Seu, en son afany d' estar à las òrdenes del bisbe Cassanyas, no te ja nom ni dibuix. Després que lo Gobernador civil de Lleyda va posar en llibertat al segon Sindich d' Andorra, don Pere Baró; dihentli que s' en anés a la Seu abont rebria instruccions, al arribar a aqueixa població s' ha trobat ab las instruccions... de que se 'l desterra à Balaguer. Lo senyor Baró ha degut inclinar lo cap devant de la forsa, y ha sortit cap a son destíno: Ha fet bé, puig de lo contrari es molt possible que se 'l hagués fíest à la presó.

Lo delegat francés y 'l bisbe de Urgell han pres l' acort de que qualsevol que infringeixi lo bloqueig será desterrat à 15 horas de la frontera d' Andorra, y d' aquesta mida ne son víctimas varias personas, entre ellas lo conegut Huguet, fill del Batlle caigut. Una parella espa-

nyola, de Aliñà, que havia contrel matrimoni en Andorra, al tornar à casa seva se 'ls ha desterrat, portantlos a passar la lluna de mel en la presó de la Seu. Per la part de Fransa lo bloqueig es tant rigorós com per la part de Espanya, de manera que à varios andorrans que han anat à la fira de Poitiers, se 'ls ha pres lo nom y luego no podran repasar la frontera.

A pesar de tot los andorrans segueixen fermes y constants y no 'ls falta res. Dintre del territori de la petita República s' exerceix una gran vigilancia è hi regna l' òrdre mes perfecte. Quin contrast! Sempre 'ls petits han de dar lliçons als grossos.

Avants d' abir, dia 11, à l' hora de sortir lo correu de la Seu, se sabia que quatre paquets

res habien fet resistencia à la forsa del bloqueig, pero s' ignoraban detalls.

—Demà explicarem alguns detalls sobre las condecoracions que ha guanyat è vol guanyar lo bisbe Cassanyas en la qüestió d' Andorra.

23. [REDACCIÓ]: «La qüestió d'Andorra», Diari Català, 607 (13-IV-1881).

LA QUESTIO D' ANDORRA.

Per la Seu d' Urgell corra molt vàlida la notícia de que lo Govern francés tracta de conferir al bisbe Cassanyas una de las mes estimadas condecoracions d' aquella nació, per la seva energia desplegada contra la independència d' Andorra, y per la cooperació que ha prestat al Delegat francés, al objecte de rendir per fam y pe'l sol dret de la forsa à alguns milers de pacífics montanyesos.

Ea ja algun temps que 'l Govern espanyol va agrair al mateix bisbe ab la gran creu de Isabel la Católica, per la habilitat, talent y tacto ab que va portar à cap lo restabliment de sa co-soberania en las Valls d' Andorra, desconeguda durant 13 anys.

Per això comprenem que 'l bisbe, doblement condecorat ó à punt de serho, no vulgui atendre à cap rahó dels andorrans que no sigui la rendició incondicional à la seva absoluta y soberana voluntat. Lo que no comprenem es que lo govern liberal del senyor Sagasta vulgui ferse cómplice de tal acte autoeràtic. Podrian dirnos en alguna cosa los diaris ministerials de Barcelona?

Noticias d' Andorra.—Nos escriuen de la Seu d' Urgell que lo delegat francés y 'l Veguer intentan entrar en las Valls, al objecte de promoure una reacció y treure al govern actual. Los andorrans están previnguts y saben al moment tot lo que s' intenta.

Aixís, per exemple, saben que s' ha fet entrar una càrrega de municions dirigida al hermità de Canillo y ab destíno à la reacció. De tot això se 'n riuen, puig creuen que será la última tentativa que farán los Delegats.

Ja fora hora de que cessés lo bloqueig, que posa en ridícul à Espanya, com ho diuen las mateixas tropas que 'l sostenen.

25. [REDACCIÓ]: «Noticias d'Andorra»; Diari Català, 617 (23-IV-1881).

24. [REDACCIÓ]: «La qüestió d'Andorra», Diari Català, 608 (14-IV-1881).

LA QÜESTIÓ DE ANDORRA.

Lo nostre estimat amic don Pere Bons, resident actualment en Lleyda, nos ha remès una ben escrita carta sobre Andorra, de qual país es fill. En ella tracta profundament la qüestió que avuy comou a aquella petita república, y fa una bona defensa de son dret, al mateix temps que demostra lo trist paper que fan los que la atacan.

Sentim no poder reproduhir tota la carta, per sa molta extensió y perque conté punts de que s' ha fet ja eco lo DIARI. Copiarém, no obstant, alguns de sos paràrra-fos:

Bastant ó molt—diu lo senyor Bons—ha contribuït á desviar la opinió sobre Andorra, la brama que s' ha fet corre pe 'ls enemics del actual govern de las Valls, de que no 's tracta mes que dels interessos d' una companyia francesa de joch, que vol establir en territori andorrà un casino per l' istil dels de Monaco y Baden Baden, ponderant la credulitat d'aquells montanyeses que *han somiat* en la construcció de carreteras y en la realisació d' altres milloras materials á cambi de sa independen-cia.

Hi ha necessitat de desvanèix aquest concepte equivocat intencionalment per uns, y cregut ab massa facilitat per altres. La qüestió del joch no es mes que un accident, un punt secundari en aquest assumpto.

La qüestió substancial, la veraderament de fondo y sobre la que los andorrans de debó desitjan que 's fassi molta llum, es la qüestió constitucional de las Valls; es la de si Andorra pot y deu ser un estat, encara que petit, dueny de sos propis destínos y susceptible de progrés en totas las esferas de la vida, ó si ha de renunciar fins á son tradicional titl de república y ha de quedar convertida, com alguns desitjan per interés propi, en un verader feudo, ab dos senyors per falta d' un, armats ab lo mero y mixto imperi sobre sos va salls, y ab dret á que sos mandatos siguin acatats y obe-hits incondicionalment. Aixó no es invenció: los delegats dels co prínceps ho diuen en docu-ments oficials.

Aixis plantejat lo problema,—diu en un altre paràrra lo senyor Bons.—á la premsa toca intervenir, pera que tingui la preparació d' una discussió pública ampla y rasonada, quan hagi de ser resolt per los governs directament interessats.... Un president de la República democrática de la gran nació francesa convertit en senyor feudal dels Valls d' Andorra, se m' antoja que faria l' efecte d' aquella reys de la mateixa Fransa, que ab tot son poder absolut sobre 'ls seus vassalls, eran á son torn vassalls del monjos de Sant Denis. En quant á Espanya, que conta entre los seus millors tituls de gloria la supressió dels odiosos drets senyorials, no pot contribuir sens perill pera son decoro, (y avuy mesos que may), á que 's perpetui, y s' exageri, y s' extremi fins al extre-m d' emplear la forsa pública, una situació tan anómala. A propòsit del bloqueig, vosté senyor director, sabrá millor que jo si 'l dret de gentes, los tractats, la nostra constitució y fins la ley vigent d' ordre públich se concertan ab aquella mida extraordinaria.

tan anómala. A propòsit del bloqueig, vosté senyor director, sabrá millor que jo si 'l dret de gentes, los tractats, la nostra constitució y fins la ley vigent d' ordre públich se concertan ab aquella mida extraordinaria.

Inútil es que digném que creyém que las observacions del senyor Bons tan dignas de ser tingudas en compte y que creyem ja arribat lo moment de que 'ns ocupem formalment de una qüestió que está á punt de posarnos en ridícul, gracias á que lo govern fusionista s'ha col·locat á las órdes del bisbe de la Seu, que sols pot alegar en favor de son co-principat un dret feudal, de la naturalesa dels que van ser suprimits á principis del sigle pera tots los súbdits espanyols.

¿Es qué no es súbdit espanyol lo bisbe Cassanyas?

UNA EXCURSIO A ANDORRA.

III.

La llei militar d' Andorra es de lo mes senzill que darse pogui. Cada cap de casa te obligació de tenir una arma de calibre en bon estat de servey y una quantitat de pólvora y balas. Las parroquias comproban lo cumpliment d' aquesta obligació per medi de revistas.

Las mateixas parroquias nombran al capitá y al decener, que son los que en cas necessari manarian las forsas andorranas.

Los andorrans fan remontar la seva independencia als temps de Carlo-magne y Lluís le Devonneur, y desde allavors l' han conservada á través de todas las vissionsitsuts per las que ha passat Europa.

Al principi del feudalisme van ensopegar ab graves dificultats y fins foren causa de guerras ó de amenassas de guerra entre los senyors de Foix y la casa d' Urgell, pero per sa fortuna l' esprit práctic catalá va salvar sa petita república. En 1278, manant lo rey don Pere, van ser nombrats sis arbitres pera que resolguessin las questions relatives á Andorra, y 'ls sis van dictar la sentència que 's coneix ab lo nom de *Parietjes*.

Per aquesta sentència, s' establí que eran co-prínceps d' Andorra, per indivís, los dits senyors de Foix y 'l bisbe d' Urgell als quals deu la república pagar lo tribut conegut ab lo nom de *Quístia*.

Aquesta sentència tant sabia y tant práctica produheix avuy encara sos bons efectes, y avuy son co-prínceps lo jefe del Estat de Fransa representat per lo prefecte del Ariège, per un costat, y lo bisbe d' Urgell per l' altre: aquell en virtut d' un decret de Napoleon primer en lo qual va acceptar lo copríncipat com inherent á la corona de Fransa, per haber aquesta assumit tots los drets feudals, y per consegüent los que pertanyian als senyors de Foix.

La *Quístia* ó tribut que 'ls andorrans pagan als co-prínceps es de 319 lliuras catalanas cada dos anys al bisbe d' Urgell, y de 960 franchs cada any al prefecte del Ariège en representació del govern francés. Ademés, quan la república corra en bonas relacions ab lo bisbe, cada any li acostuma fer present de dotse formatjes, dotse pernils y altres tants capons, que escullen entre los millors de cada parroquia, contribuint ab la sexta part cada una d' aquestas.

Per la part religiosa los andorrans dependeixen del bisbe d' Urgell, lo qui nómbrá als rectors de las parroquias, y 'ls paga

desde que 's van suprimir los delmes en Espanya, en lo qual van darse pressa en

Los articles primer y segon van ser publicats en los números de 2 y 9 del corrent abril.

allavors l' element popular va fer la revolució actual, que va comensar en 8 de Desembre del any passat.

Lo Consell revolucionariament destituíit va demanar auxili al Veguer francés, que era Mr. Tibulle Ladevesc, lo qual va presentar-se en las Valls, posant-se de part dels caiguts. Va intentar ferse seva la forsa armada, que eran los deu homens de que he parlat al principi d' aquestos articles, pero 'l decener va respondre que sols obedia al Consell. Allavors aquest, en 16 de Desembre, en contestació á un ofici del Veguer en que amenassaba als consellers, va indicarli *cortesment* «que faria bé d' entornarsen cap á Fransa, á fi de que sa autoritat no arribés á ser desacatada». Lo Veguer va seguir lo consell anantsen á entrar al govern francés.

Allavors los caiguts van intentar alsarse en armas y van apoyarse en las parroquias de Encamp y de Canillo, que son las mes atrasadas y montanyesas d' Andorra. Uns quants tiros en l' aire, y unas quantas bastonadas á un tal Vidal, de Canillo, que va disparar lo revolver després de haber parat lo foch, van bastar per rendir aquellas parroquias y ferlas entrar en lo moviment general revolucionari. Aquestos fets van tenir lloch á Principis de Febrer d' aquest any.

Lo Consell revolucionari, temerós de las amenassas del Veguer francés, va creure que no tenia altre camí que tornar á apoyarse en lo co-príncipat del bisbe d' Urgell. Va posarse en relació ab lo bisbe Cassanys, y aquest no va tenir inconvenient en deixarse conquistar, oferint als andorrans apoyarlos en sos tractes ab la Compagnia francesa. Los andorrans van caure en lo llas, y ab molt entusiasme van dar possessió solemne al secretari del bisbe, que va pnyar á las valls en qualitat de delegat.

Peró tant bon punt com lo bisbe Cassanys va veures ab la seva, va olvidar tot lo que havia promés, y d' acort ab los francesos, va posarse al frente de la oposició al govern andorrà. Aquest, allavors, va conèixe l' engany, pero no va poder tornar enrera. La única cosa que podia fer, era carregarse de rahó y aixís va ferho. Lo Consell general y 'ls de parroquia van llegitimar sa situació per medi d' una votació solemne feta á istil del país, ab lo qual van deixar de ser poders de fet par ser go-

berns de dret, y van decidir la resistència passiva.

Ara la qüestió està pròxima a desenllarsar-se. Lo bisbe d' Urgell, maniquí del delegat francès que va ser enviat a la Seu, ha conseguit a son torn que 'l' govern fusiionista se fes també son maniquí, y ab batallons espanyols bloqueja rigurosament a aquells pobres montanyesos. Los montanyesos, forts en lo seu dret, s' aguantan fermes y diuen que no 's rendiran pas, Yeurèm si 'l' govern d' en Sagasta porta

encara mes enllà sa *complaencia* y ordena que 'ls nostres soldats fassin la heroicitat de *conquistar* las Valls d' Andorra a las ordres d' un bisbe que s' ha posat als peus de Fransa, y que paga als andorrans lo favor de haberlo tornat a reconeixe com a co-princep, faltant a sos compromisos y volent imposar sens dret ni llei sa voluntat, apoyat en las bayonetes del nostre exercit.

V. A.

27. ALMIRALL, Valenti: «Una excursió a Andorra (III)», Diari Català, 618 (24-IV-1881).

UNA EXCURSIÓ A ANDORRA.

IV.

Coneguda ja la organització y estat actual d' Andorra, seguim endavant la excursió.

A la tarde del dia que jo havia arribat a Sant Julià—lo 10 de Mars, sino m' equivoco,—vam saber que pujaban los delegats dels Co-princeps. Així ho participaba lo Secretari del bisbe, lo capellà don Lino Freixa, en una carta dirigida al Batlle. Lo Sindich segon de las Valls, don Pere Baró, que en aquell moment estava conversant ab mi en la plassa de Sant Julià, no 'n sabia ni una paraula, y al rebre la noticia va dar ordre de sorprendre la reunió del Consell, que estava convidada per l' endemà. Avans de dar l' ordre havia escoltat lo pare de varios homens y donas que hi havia allí a la plassa, y tots habian opinat a la una que no convenia tenir Consell per no *ensenyar las cortas* ^{del} primera condició dels andorrans es ser reservats y fins suspicassos.

Així fou que mentres lo segon Sindich donaba ordre per fer suspendre la reunió del Consell, los vehins de Sant Julià estaban ja, sens necessitat de discussió, d' acort en rebre fredament als Delegats.

Al cap d' una hora escassa van fer aquestos la entrada en la població, y la rebuda que van tenir no va ser no freda, sino glacial. Habian avisat al Batlle, y 'l Batlle enterament sol havia sortit a rebre'ls fins a la creu del terme. Anaba al davant lo Secretari del Bisbe, y 'l seguian, lo delegat francès, y los respectius Secretaris, tots montats en munt d' matxos; lo Batlle a peu, y varios mossos y caballers carregades ab los equipatjes. Al atravesar Sant Julià no hi havia en lo carrer quasi ni una anima viva; en los balcones y finestras no s' hi veyia ningú: tothom estava dintre de casa seva, entregat a sas ocupacions habituals. Jo vaig ser l' única persona que va saludarlos en tot lo poble, y al tornar-me 'l saludo lo Delegat francès, vaig notar en sa cara que estava impresionat. Realment n' hi havia per menos, puig aquella fredó glacial era tan ben portada, que ningú podia traduhirla en grosseria. A mi no ni hi anaba ni venia, y va també

impressionarme. L' actitud de aquell poblet era digna d' imponenta.

Los delegats degueren atendre al adagi «lo mal pas passarlo prompte», puig que von picar las caballerias, y sens deturarse en lloch, van atravesar la població, seguint cap a Andorra la Vella. Encara no habian sortit fora, que Sant Julià havia ja recobrat sa animació anterior y molta mes encara, puig que en varios grupos se comentaba lo pas dels delegats. Aquestos no habian vist a ningú, y tothom los havia vist a n' ells, sens que 'ls escapés lo mes petit detall.

Com pot comprendre's totas aquestas escenas van anar plicant la meua curiositat. Per res del mon hauria sortit d' Andorra sens assistir a un Consell, y en vista d' haberse sospès lo del endemà, estava decidit a esperar-me una senmana. Per fortuna me va, a entrada de fosch va arribar la noticia de que hi havia hagut nova contra ordre y que 'l Consell se celebraria al dia següent, puig que 'ls delegats pujaban casualment per assistirhi.

Lo mes particular del cas era que 'ls Delegats ho habian fet saber al Consell, y 'l Consell no ho sabia. Valg a explicar aquest detall, porque m' servirà per fixar lo carácter andorrà.

Los delegats habian enviat davant d' ells a son intérprete ab un ofici pel Sindich en que li anunciaban sa arribada y son desitj d' assistir al Consell. L' intérprete havia arribat a Andorra y s' havia dirigit a casa 'l Sindich.

Lo Sindich revolucionari es un pagès de vuitanta tres anys, alt, fort encara, de cara expressiva y venerable a un temps, y que may ha deixat la calsa curta ni la barretina morada. Al arribar lo intérprete estava en la campinya vigilant sos remats ajegut sobre un munt d' herba.

(1) L' article anterior va publicat en lo número del dia 14 del corrent.

—«Lo senyor Sindich d' Andorra?»—Va demanar lo f. ances ab lo sombrero a la m.

Lo vell no va sentirlo, ó va fer com qui no 'l sentia. Lo intérprete va repetir en ven mes alta la pregunta.

Allavoras lo Sindich, sens alçar-se del seu munt d'herba, va entregrir lo cap y va preguntar qui 'l demanaba.

—Tinch l'honor, en nom dels Co-prínceps—va dir lo francés fent cortesias.

—¿Ve en nom dels (Co-prínceps)?—va murmurar lo primer Magistrat de la república.—Me'n alegro. Sent cosa dels Co-prínceps, deu portar algun paper...

Lo francés va fer un signe afirmatiu.
—Donchs deixil per aquí terra—va afegir lo Sindich—que quant m'alsi ja 'l trovaré.

Y sens dignarse afegir una paraula mes va tornar a girarse d'esquena, deixant al francés sense saber què fer ni que dir. Fins al cap d'un bon rato no va decidir-se a retirar-se al hostal.

Lo Sindich no's va dar cap pressa. Quan va haver descansat prou, va alçar-se y llegir lo ofici, mentre tant los Delegats habian ja arribat a Andorra. Gracias a la son del president, van fer una entrada entre mitx de la indiferencia glacial que he descrit; gracias a la mateixa van darse las palmas y contra órdenes sobre 'l próxim Consell, de restar parlat també.

—Aixó es molta rusticitat—vaig dir jo a un dels delegats que m'acompanyaban.

—No es pas rusticitat.—va respondrem:—es letra menuda. La letra menuda es la forsa dels andorrans, y 'l vell Pla, aquest es lo nom del Sindich—ab sos vuytanta tres anys a coll y bé, es un dels homens de mes letra menuda d'Andorra.

L'endemà dematí a las set vam montar a caball y vam sortir en direcció a Andorra la Vella. Lo camí es constantment pintorech, puig passa sempre pe 'l costat del Balra. Tot caminant van veure ensenyant de mes aprop ó de mes lluny lo tradicional que trobavam al pas. Las ruinas de los castells de la Zeca y de la Meca, d'abont de lo adagi català «ha corregut la Zeca, la Meca y la Vall d'Andorra», lo punt en que se assegura que va descansar Carlo-magne, los turons ó picats, xos en que hi ha los morterets de salva per quan visita las Valls algun dels Co-prínceps, etc., etc. Vam passar pe 'l costat del poblet de Santa Coloma, ab son campanar rústich y de color de terra, y prop de las ruinas d'un altre ex poblet, que va ser anys enrera víctima d'una ensulciada, per l'istil de la que avuy amenassa a Puigcerdà. De tant en tant sentiam barrinadas, enxegadas a molta altura en los espaldats dels singlers que forman la Vall. Es que 'ls andorrans están fent una obra pública de relativa importancia, ó signi un canal ó rech obert en la roca viva, que passant molt alt, permetrà regar tots los prats y horts als que avuy no pot pujar l'aigua. A poca distancia de Sant Julià, lo Balra reb un petit afluent, que te com pot suposarse la seva vall especial. Per allí ha de passarse per anar al poble espanyol de Os, que no disposant de camí propi, te d'enllevellarlo a la Vall d'Andorra. D'aquí'n resulta que 'l Bisbe d'Urgell avuy no sols te bloquejats als andorrans, sino també a sos propis feligresos.

Després d'haver caminat una hora, la Vall se aixampla y deixa un pla relativament gran. En lo mitx d'aquest pla y damunt d'un turonet está situada Andorra la Vella, ab la Casa de la Vall.

La comitiva dels que anabam de Sant Julià a Andorra era bastant numerosa. Anabam junta lo segon Sindich, alguns consellers de Sant Julià, lo representant de la Companyia francesa Mr. Boisset, lo pare y fill Pirretas, dos ó tres amichs de la Seu y jo. Pel camí van encara agregar-se alguns altres a la comitiva.

Com pot suposarse la conversa va ser animadíssima y variada. Tant aviat explicaba algun dels expedicionaris una tradició ó una historia, com nos ensenyaba lo siti d'un manantial d'aigua ferruginosa, com nos feya notar los treballs públics que s'havian comensat ab los diners de la Companyia del any 66; pero ab tot y aixó va quedar nos temps per parlar del caràcter andorrà, que era lo que a mi mes m'interessaba.

—Aquí es tot diferent de Catalunya—nos deya un dels consellers—aquí som molt rústichs, pero prenem las cosas ab serietat. Lo conseller que no's trovés puntual a l' hora de reunir-se 'l Consell, lo

que al sentir la campana que ns crida a rotllo—es la frase gráfica ab la qual signifiquem entrar en sessió—no s'trovés present, seria considerat com un mal andorrà. No ns fa cumplir lo temor a la pena, puig la multa que s'imposa al que falta no passa d'una pesseta; es la convicció que tenim tots de que cada qual ha de cumplir lo seu deber, si volem conservar la nostra dignitat y la nostra independència.

—Aquí som molt rústichs—deya un altre—pero tots fem lo que sabem, y ho fem en sério. Lo nostre Consell se reuneix en un casal desamamrat y sens lux, pero difícilment cap Parlament te las sevas sessions ab mes solemnitat que 'l nostre Consell de las Valls. Som uns pobres pastora sense instrucció de cap mena; l'únic que tenim es un gran amor a la nostra terra y aixó ns basta.

—Y sobre tot—va afegir un dels catalans—los fills d'Andorra tenen lo gran dó de saber callar y de no comprometre's may. Per dar a coneixe lo seu caràcter vaig a explicar una anècdota que per ve-la que signi no deixa de ser expressiva.

—S' estaba un noy examinant de llatí en lo Seminari, y li feyan traduhir passatjes de la Biblia. Lo noy donaba la versió de correguda, fins que al arribar al passatge que diu: *Jesus autem tacebat*, va deturar-se, no sabent seguir endavant.

—Anem a veure perque 'l deturats—va dirli lo catedràtic.

—Pron entench lo que vol dir—va respondre lo noy, pero no se com expressarlo.

—Y qué entens tu que vol dir lo *Jesus autem tacebat*?—va replicar lo mestre animant al deixeble.

—Vol dir—va saltar lo noy sens veclar—vol dir, que Jesus allavoras feya l' andorrà.

Lo catedràtic va celebrar la agudesia del deixeble, que ab tanta exactitut habia traduhit lo *Jesus* no obstant callaba. En efecte; aquell silenci de Jesus per no comprometre's, era lo silenci d'un verdader fill d'Andorra.

En aixó habiam ja arribat a la pujada d'Andorra la Vella, quals impressions hem de deixar per l'article próxim.

V. A.

NOTICIAS DE ANDORRA.

Tenim noticias frescas tant de la Seu d' Urgell com del mateix Andorra.

Lo Consell de las Valls que, com pot suposarse exerceix una gran vigilancia, acaba de saber que 'ls caiguts intentan ara un nou medi de perturbar la pau de la República y preparar lo triunfo de la reacció. En efecte, aixís per la part d' Espanya com per la de Fransa están reclutant gent aventurera per introduhirla en las Valls al objecte de promoure disturbis y alborots que obliguin á las forasas del bloqueig á una intervenció activa.

Descuberta la trama, pot darse ja 'l plan per fracassar.

Los andorrans s'equieixen animats y no volen rendirse per ara. Sols en últim extrem s' entregarian, y aquest extrem es encara lluny.

Corre per la Seu y per Andorra com á vávida la noticia de que 'l govern de Madrid s' ha convenut al fi del trist paper que fa estant á las órdenes del Bisbe de la Seu, y s' assegura que per sortir de pas, pendrà la iniciativa para alzar lo bloqueig sometent las bases firmadas pe 'ls Delegats dels Co-prínceps en 28 del passat Febrer á nova reforma. Si aquest projecte arriba á portarse á cap, lo govern espanyol nombraria un Delegat especial, á fi de que reunits los representants de Fransa, lo Bisbe, un Cónsul en representació del rey don Al y una Comissió del Consell de las Valls deslindin las atribucions y drets dels Co-prínceps per una part y 'l poble andorrà per l' altra.

Aqueixa solució seria digna per tothom, y ab ella lograria lo govern fusionista desfer lo mal efecte que sos actes respecte á Andorra han produhit fins ara. Hora es ja de que 'a respectiu los drets de la petita república catalana, que molts comparan ja ab motiu sobrat ab la desdixada Polonia.

29. [REDACCIÓ]: «Noticias d'Andorra», Diari Català, 623 (29-IV-1881).

LLEYDA 15 DE MAIG.

La qüestió d' Andorra.—Las noticias rebudas de la Seu y d' Andorra son verdaderamente irritantes. Gracias á la omnipotencia del bisbe Cassanyas, se creu que dintre pocs dias todas las tropas militares de la Seu pujarán á la frontera d' Andorra, ab objecte de fer lo bloqueig tant riguroso, que no pugni passar res absolutament.

Per mes que signi increible tanta debilitat en un govern que vol dirse liberal, encara 's diu mes, se diu que si 'ls Andorrans no s' han rendit á discreció per tot lo mes de Juny, á principis de Juny las tropas espanyols entrarán en Andorra, la ocuparán militarment, y li imposarán una forta contribució de guerra.

Per mal concepte que tinguén format del govern fusionista que presideix lo senyor Sagasta, no volém creure que 's posi als peus del bisbe fins al extrém de atacar la independència d' una nació vehina, que no ha fet altra cosa que defensar dignament los seus drets.

Per la nostra part recomaném al nou capítal general de Catalunya que estudihi la qüestió é interposi la seva influencia per evitar al nostre govern y al nostre exércit lo trist paper que farien anant á conquistar á uns quants centenars de pastors pacífichs, á las órdes d' un bisbe intransigent, com si encara nos trobessim en plena edat mitja.

32. ALMIRALL, Valentí: «La qüestió d'Andorra», Diari Català, 638 (15-V-1881).

LLEYDA 8 DE JUNY.

Visita del senyor Pi.—Ahir no vam rebre lo plech de la nostra redacció en Lleyda. Suposem que va extraviarse pel camí, y per tal motiu no podem dar avuy alguns detalls sobre la estancia del senyor Pi y Margall en dita ciutat.

Sobre lo d' Andorra.—Segons un paràrafo de la carta de Madrid publicada ahir per lo *Diario de Barcelona*, la qüestió andorrana pot darse per terminada, per haberse arribat á una inteligencia entre Espanya y Fransa.

Ab tal motiu lo nostre colega dona la enhorabona al bisbe Cassanyas.
¡Pobres andorrans!

37. [REDACCIÓ]: «Sobre lo de Andorra»; Diari Català, 510 sic (8-VI-1881).

ANDORRA

VISITA DELS DELEGATS DELS CO-PRÍNCIPS
A LA CASA DE LA VALL

Lo dia 10 de Mars me trobava per casualitat en la Vall d' Andorra, y per fortuna meua debia reunir-se'l Consell general. Lo dia anterior á la tarde habian arribat de la Seu d' Urgell los delegats dels co-prínceps, y al objecte de veure si arreglavan las qüestions pendents ab motiu de l' última revolució andorrana, habian demanat assistir á la sessió del Consell. L' espectral no podia deixar de ser interessant y curiós, puig curiós é interessant es veure que gent d' upa com lo representant especial de la República francesa, Mr. Imbert Gourbeyre, y 'l secretari del bisbe d' Urgell, don Lino Freixa, prebere, no 's creyan rebaixats assistant á la reunió d' un consell en sa majoria compost de pastors, pero que no per aixó deixa de ser lo poder suprem de aquellas Valls.

Vaig, donchs, disposarme á concorre á la capital de Andorra, y sortint de Sant Julià en companyia dels quatre concellers d' aquesta parroquia y d' alguns amichs, vam dirigirnos á Andorra la Vella, que dista uns cinch quarts d' hora.

No vult ocupar-me de la qüestió andorrana. Vull sols fer una descripció de la tinguda d' un Consell general en aquellas Valls.

Lo Consell general ó poder suprem está format de quatre delegats per cada una de las sis parroquias de la república, y 's reuneix en la capital, situada quasi en lo centre. Las Valls tenen la forma d' una Y. De las sis parroquias, duas están situadas en l' un bras, duas més en l' altre, una en la cama, y una, que es la capital, en lo punt d' unió dels brassos ab la cama.

Á l' hora exacta de Consell, tots los concellers compareixen montats en los seus caballs ó matxos, y tots fan cap á la Casa de la Vall, que es com si diguessim lo palau llegendari.

La casa de la Vall es un casal á quatre vents, rústech, antich y ronech. La seva arquitectura no ofereix res de

35. [REDACCIÓ]: «Visita del delegats d'Andorra al general Prendergast»; Diari Català, 641 (18-V-1881).

BARCELONA 13 DE JUNY.

¿A qué s' degut?—Abir publicarem unas pocas ratillas del nostre corresponsal de Tàrraga, participantnos que pasaba algo d' extraordinari y anormal en Andorra, segons relatat de personas que habian surtit de la Vall. Nosaltres que tenim un actiu corresponsal en Andorra no sabem explicar nos lo perque desde algun temps no 'n tenim la mes petita noticia ni 'n rebem cap carta. Y lo mes particular es que 'l representant ó encarregat que 'l govern de Andorra té a Barcelona s' troba en un cas completament igual al nostre.

Dada la omnipotencia que 'n los assumptos d' aquella República exerceix desde la Seu d' Urgell lo senyor Osañas, bisbe d' aquesta última població res d' extrany tindria 'l que hagués aumentat la

vigilancia que tenia sobre tot quant se refereix a dita República. Pero, aumenta aqueixa extranyesa sabent que a Tàrraga hi han arribat personas surtidas de la Vall, coincidint aixó ab lo rumor de que s' habia alsat lo bloqueig.

De tots modos, es de suposar que alguna cosa grave hi passará, quan personas directament interessadas en la qüestió que avuy se ventila en aquella República no 'n tenen la mes petita noticia; quan a Tàrraga hi han arribat personas surtidas de la Vall, assegurant que hi ha marimorena y quan nosaltres no sabem la mes petita noticia del nostre corresponsal.

Escena edificant.—En la iglesia de Santa Maria del Mar segons nos aseguran, ahir hi va tenir lloch una escena bastant edificant en la que

39. [REDACCIÓ]: «A qué's degut?», Diari Català, 675 (13-VI-1881).

LA QÜESTIÓ D' ANDORRA.

Lo principi del final.

Sant Julià de Loria 17 Juny.

Avuy tinch ocasió de fer passar un' altra carta a pesar del bloqueig y de la vigilancia del bisbe Casanys, y la aprofito per enviar alguns detalls al DIARI CATALA.

A pesar de tot lo que s' ha dit en contra, seguin tancats y sense comunicacions ordinarias ab Espanya ni ab Fransa. Sols los amichs del bisbe entran y surtin lliurement com sempre.

Després de lo que 'ls explicaba l' altre dia, dech afegirlos que en Andorra la Vella segueixen reunits los delegats dels co-prínceps, sens que per ara se sapiga lo que han determinat.

L' objecte de la present es darlos alguns detalls de la contrarevolució que ha triomfat a mitxas, y y tots ells podrian reduhirse a que va ser obra dels carlins y ultramontans espanyols. Lo que estaba al frente de la contrarevolució era en Cerqueda, (a) Molas, que es lo mateix que va entrar en los forts de la Seu quan van ser venuts als carlins. Com a principals auxiliars tenia quatre capellans, dels quals tres habian sigut oficials en las patuleyas de Carlos seté y del bisbe Caixal. Los tres son: lo beneficiat de Soldeu, lo regent de Massana y mossen Tramansa, habitant en Andorra la Vella. L' altre capellá, l' únich que no habia fet armas en pró dels carlins, era lo rector de Camillo.

Los medis empleats pera portar a cap la contrarevolució son dignes de ser coneguts. Los individuos expressats y pochs mes que 'ls seguien, van

unir de casa en casa y de masía en masía manant a tots los homes útils que 'ls seguinssin d' ordre dels co-prínceps. Alguns van deixarse agafar, pero la majoria va intentar resistir, en vista de lo qual van adoptar lo expedit sistema d' obligarlos a guardadas. Allavoras y sols per aqueix medi van lo par reunir lo curt número d' homes que van sitiar al poder lligitim en las Escaldas. Durant la parodia de siti los papers semblaban cambiats, puig mentres los sitiadors no gosaban treure 'l cap, los sitiats sortian de la manera que volian y sa vista era motiu de terror per sos adversaris. Com a detall pintoresch del siti hi ha lo del beneficiat de Soldeu, que anaba vestit ab jech de burell, calsa curta y espadenyas, indicant sols sa qualitat de capellá per medi de la tenla que portaba, y sa qualitat de cabecilla pel trabuch que no deixa may de la ma.

He dit avans que la contra-revolució va guanyar sols a mitxas, y ho proba 'l fet d' haberse nomenat un Consell interí format de dos individuos per cada parroquia, un dels quals pertany al partit dels carlins y l' altre al contra-revolucionari.

Com a últim detall los diré que quan va ferse lo conveni entre sitiats y sitiadors, aquestos degueren travessar lo poble sens armas, mentres que los sitiats van conservarlas.

Un d' aquestos dias procuraré remetrels copia del conveni y de la allocució del Consell interí, que se fixarxe en todas las parroquias.

Lo Corresponsal.

Madrid 19 de Juny.

No se si respondré la premsa fusionista a inu

40. Lo CORRESPONSAL: «Lo principi del final», Diari Català, 679 (17-VI-1881).

CORRESPONDENCIES PARTICULARS del DIARI CATALÀ.

LA QUESTIÓ D' ANDORRA.

Seu d' Urgell 24 de Juny.

Tinc en mon poder una carta de «Las Escaldas», (Andorra) en la que hi constan varios detalls de la contra-revolució que són ja en gran part coneguts pels lectors del DIARI CATALÀ.

Dels no coneguts són importants los següents:

Los autors de la contra-revolució hi van poder entrar en las Escaldas, ni feyan cap por als amichs del govern lligitim, puig estaban segurs de la seva superioritat de foras. Si va ferse lo tractat fou per evitar desgracias y complicacions, puig las contra-revolucionaris habian lograt apoderarse dels Consellers de Ordino, de Massana y d' algun altre, y que se 'ls entreguessin los 15 homens que guardaban la Casa de la Vall. Per rendir á aquests van haber d' emplear medis traidors, enganyantlos completament.

Los francesos concessionaris de la carretera y demés son ara á Sant Julià de Loria, ahent hab conferenciats ab los Delchats frances y espanyol, arribant á dinar junts.

Segons noticias, en aqueix dinar lo Delegat francés va manifestar á dita concessionaris que si 'l sen partit triu en las próximas elecciones de Consell, la Franca no impedirá que 's portin endavant los treballs y compromisos contrets.

Lo b'oqueig está molt atenuat, puig s' expedixen permisos per entrar y sortir á tots los andorrans que 'ls demanen. També 's donan permisos per entrar los remats en las Valls.

Olydaba dirlos que, en virtut del conveni firmat entre lo poder lligitim y 'ls contra-revolucionaris los sellos, claus y demés cosas oficials de las Valls, van quedar depositats en mans d' una tercera persona, que es lo conegut per Guillem d' Andorra. Aquest va obligarse per escrit en bens y persona, á no entrar res de tot alló sino al Consell que resulti elegit per sufragi.

Los concellers lligitims y sos amichs están animats y no dubten de que guanyarán las elecciones en la majoria de las parroquias.—*La Correspond.*

41. Lo CORRESPONSAL: «Lo principi del final»; Diari Català, 683 (21-VI-1881).

Parlant de las próximas elecciones para diputados á Cortes, fins ara no 's té noticias mes que de tres candidats. L' un d' ells es don Isidro Buixadé, fill d' aquesta població, que segons tinc entès, se presentarà ab lo caracter d' independent; l' altre es lo senyor Rios de Lleyda, parent del celebre Rios y Rosas, afiliat al partit sagasti y per fi 'l senyor Borrúa, que demanarà 'ls vots dels seus anteriors electors, fundantse en lo bé que ha cumpert ab lo seu empleu d' *húsar* á las ordres del may prou ponderat *pello d' Antequera*. Aquest es un candidat *in partibus* perquè en aquest país acostuma á guanyar lo protegit del governador civil.

La qüestió d' Andorra segueix en lo mateix estat, causant la indignació de tots los bons liberals al veure una república tractada ab tanta sanya per un govern liberal, que s' ha posat de genolls devant del bisbe Casañas, qual procediment ab Andorra revela la bondat y mansuetud d' un que, en lloch de fer de pastor, s' ha convertit en fanatich llop de las ovelles que tingueren la candides de creure en las sevas paraulas.—*Lo correspond.*

42. Lo CORRESPONSAL: «La qüestió d' Andorra»; Diari Català, 686 (24-VI-1881).

EXTRACTE DE LAS CONFERENCIAS PÚBLICAS CELEBRADAS PER L' ASSOCIACIÓ.

CONFERENCIA SEXTA.—Día 17 de marzo de 1881, por lo soci D. Valentí Almirall, sobre lo tema: «Una excursió al poble de Puigcerdós y á Andorra».

Ab motiu del enfortament del puig ahont está situat lo poble de Puigcerdós y ab lo desij de apreciar d' aprop la gravetat del perill y de organizar los auxilis més apremiants, dique lo conferenciats que á últims del prop passat feyan decidit marcar cap aquell poble, desde ahont, vista la proximitat en que s' trobava de Andorra y la coincidencia de poder anarhi ben acompanyat, aprofitá la ocasió pera dirigirse á la petita república catalana, teatre d' un avay de acontecimientos interesantissims.

Desde luego fou notat una circunstancia característica de la provincia de Lleyda, y es qu' en ella, al revés de lo que sol succehir generalmente, las poblacions, com más cullens de la montanya se troban, más esperit de progrés demostren. De aixó fou bona prova lo entusiasme y ordre que regnaren en la reunió magna que l' any passat tingué lloch en Tremp pera tractar de la reconstrucció del ferro-carri del Noguera.

Descriuq luego lo itinerari desde Barcelona á Puigcerdós y de un modo sumari explicá los successus enfortaments que han tingut lloch en lo torment ahont s' alza dit poble, las causas que á son parer podian haverlos produhit, la probabilitat inminent de que dintre de poch t' lo poble desaparechí, la manera com á son parer deuran distribuirse los auxilis y lo lloch ahont se decidirá alisar la nitua població pera quedar á cobert de tot perill y de tota amenssa.

En Puigcerdós reüní alguns fósils (1) que regalá á l' ASSOCIACIÓ (2).

(1) Véase la pl. 96.

(2) No d'icari de tenir interès los següents datos, extrahts de un reciente treball del enginyer de mines D. L. M. Vidal:

Puigcerdós es un petit poble de la Conca de Tremp, al altitud es de 3700', consta de 40 cases de poblat aragonesa, y está edificat dalt de un turó que s' eleja per lo N. lo barranc de Palau y per l' O. y lo S. lo torrent de Vilamur, ab dos allorts de la dreta del Noguera Pallaresa; rebent lo segon per lo esquerre, al arribar al peu del turó, un altre barranquet inomenat Puigmassana ó lo Gerdia. Per l' E. á uns dos kilómetres corre lo Noguera que atravesa la serra de N. S. S. La figura del turó es allargada en sentit N. O. S. E. y lo cim

43. ALMIRALL, Valentí: «Una excursió a Puigcerdós y a Andorra»; "Butlletí Mensual de l' Associació d' Excursions Catalana", 31 (abril 1881).

Aplicant lo dit al acte concret de que aquestes d'elles s'està començant, a ligat al dit haver obsequiat al general Berceles, hem de manifestar que si el plaquidat ni l'assumim, creuem sens dubte que no val la pena, y que en un incident sense importància.

Si las societats obreres, com a tals, van sobre el favor del capitá general, lo fet d'obsequiar ab una recompensa y una distinció, no impedeix ni molt menys, que las tals societats hagin fet un acte polítich, indicat a la, que donant mostra pública d'agraïment al que va fer per elles algunes coses, procuras que altres imitín l'exemple ab la esperansa d'igual recompensa.

L'AMIC DE CADA FESTA.

UNA EXCURSIÓ A ANDORRA. (I)

VI.

Los 24 consellers van estar reunits durant tot lo dia, puig que debien comparexre d'una reunió d'assumptos importants per la República. Per un costat debien ultimar los contractes ab la companyia francesa, y per altre debien preparar el informe als delegats dels Co-prínceps, y a dissenyar ab els sobre la creta del Consell, vendries poder sobra d'Andorra.

Però per interessos que fóssin los assumptes del Consell, al punt que va ser l' hora, van sortir de votlo per assestar-se a taula. Van traslladar-se, donchs, al menjador y van assestar-se a taula, a qual cas, va tornar-se lo Stodich primer lo qui va tenir la amabilitat d'ofertir-ne la cadira del seu costat.

Y va servir-se un dinar abundant y senzill, guardant totes las costums tradicionals dels dinars del Consell. Va donar-se una vegada concòrdia no varem veure més que el negre de la Seu alguardant a portar, van marxar las candeleroles, melles torrons y escudats. Tot lo plat van ser del pale y format de carn de moutó, d'cabrit, pollastres y pernil. A potres no va habuer ni un sol brindis. Tot bon punt com hagueren prà lo cafè van elevar-se de la taula y los consellers van lloçar el votlo, mentre que lo delegat francès entre ells se dirigien al hotel, vestits de traje de cerimònia, (barret de grossa y gambeto negre), a doncar als delegats dels Co-prínceps.

Al punt van arribar aquests a la Casa de la Vall, sans exitar ni la curiositat dels veïns d'Andorra. Des va travessar lo pati, no hi havia en aquest moment que los meus companys, jo y la foren dels no humans, que van formar per fer los honores als visitants. Sens deturar-se no llach, van dinar en la sala del Consell y després de tres o quatre hores de discussió no van lograr res més alto que la concòrdia, per unanimitat, se negar a les pretensions, que no van arribar que obligar a fer noves eleccions de conformitat a las bases que al llibran escrit en lo dit. Va partir-se lo Consell y va anar-se aquirir des de barra a barra.

Mentres discuten los Consellers y delegats, vaig aprofitar lo estanc per fer una escapada a las Escaldes, barri al poble que dista una mitja hora d'Andorra la Vella.

Lo nom del poble ve de la abundancia d'algues termals que existeix en son terme. N'hi ha vint muntanyals, alguns d'ells de temperatura elevadíssima. Les fonts se petitenes però potentes, y en el redós la zona important indústria andorranca. Allí hi ha una fàbrica de filat y teixit de llana, que aprofitant per no saltar d'algua y disposant de

maquinaria adelantada, no sola proveeix de llanes, tapabores y mantas a tot lo país, sino que fins exporta algunes coses. La fabrica està florentment y augmenta la producció cada dia.

També hi ha en las Escaldes lo seu establiment de lletja, que encara que sigui en petit no deixa de tenir las seves pices de marbró y al que comença ja a ésser algunes concurrencies.

Ab tot lo dit pas convençut de que Andorra no una nació en funditura, però en la que no hi falta res.

Fins aquí arriba lo excursió a Andorra que'm proposava explicar als lectors del Diari Català, excusió que vull creure que hauré agraït legítim al lector, no sigui el cas perquè la tracta d'una comarca catalana, que ha sapigut conservar la seva independència a través de las vicissituds dels segles, y que gracies a las seves institucions patríncipals y democràtiques, ha alcançat un grau de relatiu prosperitat social.

Per lo dit los lectors hauran pogut fer-se càrrec de que los andorrans conserven lo verdader caràcter català. Per me part de confessar, que mentres vaig ser a Andorra, vaig viure en completa llibertat, y va semblar-me que'm trobava transportat a aquells temps d'antiga en que "la catalana era dueya de las nostras accions y cabien arrugar, men digne de casa nostra. D'un sessió del Consell d'Andorra a una reunió del Consell de Cerceos sembla que no hi van mes diferències que las que ha portat la marxa dels temps, y las que van de una vall pobres y pastorils a una ciutat comercial, rica y marítima. Lo fondo de lo motiu en una y altra exposició a l'altre lo mateix se pren pràcticament lo mateix tendència positivista, lo mateix amor a las institucions, lo mateix conveniment de que lo poble no ha de esperar en mitjans y mitjans mes que dels esforços de los propis fills.

Las costums dels gentes no trobava iguals en la història, que des avuy no ha sigui en que la aplicació a l'estat dels poders. Per això va que an ocupat de lo que passa dintre de las quatre parets de la Casa de la Vall d'Andorra. Si'n ocupés, hauria de fer justícia a aquells montanyes, que a través de catinellans de sentit pràctic y de altra remedi, han sapigut conservar las seves institucions y fer prosperar a sa petita patria. Ara l'imbom amonesta de deho, y no pendent la calma. Tancem en contru al delegat francès y al bisbe d'Urgell, que ha sapigut interessar en son favor al mateix complaent gòst de Espanya, y no de Catalunya, fins bon punt com van vares biogénetes batallans espanyols, van llançar la form de que disposaba el Consell, das això poca mostra de son sentit eminentment pràctic. No oia tant ni tant dels dos homes armats, las intru des del bisbe d'Urgell per promoure tumultos que legitimés la intervenció armada, no donar cap resistència. Los andorrans, com a veraders catalans, saben bé que la seva lluita es la tranquil·litat y la serenitat, y exist tranquil·la y serena. Ab la seva actitud digna y patible, lo biogénetes opten als nuls de calmar non un acte de força que res legítima, y anarà per posar en ridícul als que l'han ordenat.

(A quantes consideracions se presta l'estudi de la República d'Andorra! Si aquell grup de pastors catalans sab entendres tant bé que no farían los dos milions de fills de Catalunya si algun dia poguessin caldar los nostres interessos partidaris! La administració catalana ha fet de un país atorgat com Andorra una Vall veritable lo domini de Madrid ha fet de alguna cosa com Catalunya una comarca que arriba ja a semblar-se a las del interior d'Espanya. Quin contrast, y quin lístol. Sentim que las condicions d'un diari no las ha-

ju permet extendre més en la direcció de la República d'Andorra. Creyem, no obstant, que aquestes descendit articles hauran servit per dar la atenció de tots los bons catalans, que no faltará qui se ocupará d'ensenyar lo nostre caràcter y la nostra llengua en le sentidat de la l'irineus, que es realment la política para catalana.

V. ALMIRALL

NOTA

Els articles numerats amb 34, 36, 38 i 44 no s'han pogut reproduir a causa del mal estat de l'original.

34. CORRESPONSAL, Lo: «Situació de Andorra», Diari Català, 640 (17-V-1881).

36. Lo CORRESPONSAL: [Sobre Andorra] Diari Català, 641 (18-V-1881).

38. Lo CORRESPONSAL: [Crònica d'Andorra] Diari Català, 674 (12-VI-1881).

44. ALMIRALL, Valentí: «Visita dels delegats dels co-prínceps a la Casa de la Vall», La Il·lustració Catalana, 28 (10-IV-1881).
LL, Valentí: «Una excursió a Puigcerdós a Andorra»; "Butlletí Mensual de l'Associació d'Excursions Catalana", 31 (abril 1881).

33. ALMIRALL, Valentí: «Una excursió a Puigcerdós a Andorra (VI)»; Diari Català, 683 (21-VI-1881).